

JED PRO LITVINĚŇKA

PŘÍBĚH JEHO VRAŽDY A PUTINOVY VÁLKY SE ZÁPADEM

LUKE HARDING

„Hrůzné, poučné a někdy i veselé. Harding je nejen skvělým badatelem, ale také mistrovským vypravěčem.“

Federico Varese, profesor kriminologie na univerzitě v Oxfordu.

Jed pro Litviněnka

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Luke Harding
Jed pro Litviněnka – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

Luke Harding

Jed pro Litviněnka

Příběh jeho vraždy a Putinovy války se Západem

**CPress
Brno
2017**

Obsah

Předmluva: Muži z Moskvy	11
1. Mafiánský stát	19
2. Novinář, exulant, aktivista, špión	45
3. První pokusy	77
4. Německý číšník	103
5. Vražda ve čtvrti Mayfair	117
6. Tak trochu hlavolam	133
7. Ruslan a Ludmila	161
8. Inspektor se vrací	181
9. Oligarchova smrt	229
10. Gelsemium Elegans	253
11. Malá vítězná válka	281
12. Šetření	305
13. Leviatan	337
14. Tupá síla	357
15. Muž, který vyřešil svou vlastní vraždu	377
Poznámka ke zdrojům	397

Luke Harding je novinář, spisovatel a oceněný zahraniční dopisovatel deníku *Guardian*. Mezi lety 2007 a 2011 byl šéfem jeho moskevské kanceláře. Jakožto prvního novináře od dob studené války jej Kreml vyhostil ze země. Stalo se tak i zčásti kvůli jeho článkům o vraždě Alexandra Litviněnka.

Je autorem čtyř publikovaných knih literatury faktu: *The Snowden Files: The Inside Story of the World's Most Wanted Man* (Akta Snowden: Úplný příběh nejhledanějšího muže světa); *Mafia State: How One Reporter Became an Enemy of the Brutal New Russia* (Mafiánský stát: Jak se jeden reportér stal nepřitelem nového brutálního Ruska); *WikiLeaks: Inside Julian Assange's War on Secrecy* (WikiLeaks: Uprostřed války o mlčenlivost Juliana Assange); a *The Liar: The Fall of Jonathan Aitken* (Lhář: Pád Jonathana Aitkena). Poslední dvě knihy byly sepsány společně s Davidem Leighem.

Dvě díla byla zfilmována hollywoodskými ateliéry. Film *WikiLeaks* byl natočen společností Dreamwork v roce 2013. Autobiografický snímek *Snowden* (inspirován knihou *The Snowden Files*) režiséra Olivera Stonea se na filmových plátnech objevil v roce 2016. V roce 2014 byla Lukeovi udělena cena Jamese Camerona a jeho knihy byly přeloženy do dvaceti pěti jazyků. Luke žije blízko Londýna se svou ženou, novinářkou na volné noze, Pheobe Taplinovou a jejich dvěma dětmi.

Další uznání knihy Jed pro Litviněnka

„Luke Harding ... vypráví tento hrůzný příběh se skutečnou autoritou, důvtipem a elegancí... Kniha je tak ‚úplná‘, jak sama uvádí.“

Michael Burleigh, *The Times*

„Poutavé ... Harding metaforu nepřehání, ale čtvrtí Mayfair a vše, co reprezentuje, je tu zobrazena jako něco potenciálně a možná i neodmyslitelně toxického. V jaké chvíli začne „měkká síla“ a její nenápadný vliv, podkopávat skutečnou moc?“

Peter Pomerantsev, *London Review of Books*

„Rychlé a vášnivé ... Harding zručně vykresluje portréty tragikomické dvojice podezřelé ze spáchání zločinu.“

John Thornhill, *New Statesman*

„Tato výjimečně čtivá kniha (kterou jsem přelouskal nadvakrát) bývalého moskevského korespondenta *Guardianu* je jedním z nejlepších politických thrillerů, které jsem za posledních mnoho let četl. Je také skvělým průvodcem kriminality a mocenské rovnováhy v dnešním Rusku. Snoubí se zde Boris Godunov s Cosa Nostrou.

Robert Fox, *Evening Standard*

„Je to fascinující příběh, který již (nepřekvapivě) zpracovalo a sepsalo několik autorů. Avšak Luke Harding je prvním, který tak učinil s výhodou materiálů zveřejněných během Owenova šetření ... Doporučuji si knihu přečíst nejen proto, aby se čtenář dozvěděl, jak byl jeden čestný muž zavražděn kvůli odhalení korupce v samém srdci Putinova systému, ale i kvůli jejímu efektu následné obezřetnosti ke všem záležitostem Kremlu.“

Oliver Bullough, *Observer*

„Harding podává jedinečný náhled do specifické společnosti (agentů FSB, informátorů MI6, mezinárodních praček peněz, jaderných vědců, nemocničních doktorů, akademiků a londýnských policejních důstojníků), která se stala součástí šetření. Jakožto bývalý moskevský korespondent je schopen kvalitně nastínit politické a kriminální pozadí případu.“

Robert Service, *Spectator*

„Harding předkládá dobře napsaný dramatický příběh, který se větví do velké politiky na těch nejvyšších pozicích. Kdo by pak potřeboval krimi romány?“

Aftenposten (Norsko)

„Děsivé, poučné a (v některých případech) žertovné. [Harding] je mistrovským vypravěčem a bezvadným badatelem.“

profesor kriminologie Federico Varese,
Oxfordská univerzita

Dioxin: kterýkoli ze tří nenasycených heterocyklických sloučenin. Dva mají vzorec $C_4H_6O_2$ a třetí $C_4H_4O_2$.

Gelsemium: bezbarvá, nepáchnoucí, hořká alkaloidní látka získaná z kořene jasmínovce vždyzeleného.

Polonium: vysoce radioaktivní kovový prvek, který v roce 1898 Pierre a Marie Curie získali z jáchymovského smolince.

Ricin: extrémně toxický lektin přítomný v semenu rostliny, ze které se vyrábí ricinový olej, skočce obecného.

Thallium: chemický prvek protonového čísla 81, měkký, leskle bílý kov, který se přirozeně v malých množstvích vyskytuje v železitých pyritech, sfaleritech a jiných rudách. Jeho sloučeniny jsou velmi jedovaté (značka: TI).

Zdroj: *Oxfordský slovník angličtiny*

Předmluva:

Muži z Moskvy

**Pasová kontrola na letišti Gatwick v Sussexu,
16. října 2006**

Ze všech Rusů, kteří to ráno přiletěli, dva vyčnívali. Nebylo jasné určit, čím přesně. Ale detektiv konstábl Spencer Scott, který měl na londýnském letišti Gatwick zrovna službu, měl své podezření. Bylo 16. října roku 2006. Pasažéři společnosti Transaero byli právě odbavováni z letu z Moskvy a vyzvedávali si svá zavazadla. Příval nových cestujících se nahromadil u pasové kontroly, odkud pasažéři pokračovali dál k celní správě.

První z Rusů byl průměrné výšky, měl světlé slovanské vlasy a něco okolo třiceti let. Měl na sobě neformální sako a v ruce nesl draze vypadající tašku na laptop. Celkově vypadal poměrně úspěšně. Druhý muž měl mírně ustupující tmavé vlasy a nažloutlou pleť a od toho prvního si držel mírný odstup, avšak očividně byl jeho společníkem. Nechovali se nijak zvláštně. A přesto na nich něco bylo. Určitá kradmost a tajemnost, která upoutala pozornost detektiva konstábla Scotta.

„Něčím mě zaujali, a když procházeli imigrační kontrolou, zastavil jsem je a vyslechl je,“ vzpomíná Scott. Nikdo mu nepříkázal, aby je cíleně vyhledal. Jednoduše tak konal na základě svého instinktu. Zeptal se jich na jména. Jeden z nich mluvil anglicky, identifikoval se jako Andrej Lugovoj a řekl, že jeho přítel se jmenuje Dmitrij

Kovtun. Kovtun nic neříkal. Zdálo se, že hovoří pouze rusky. Scott pořídil jejich zrnitou fotografii špatného rozlišení. Lugovoj je ten napravo. Jsou z nich jen tmavé, rozmazané šmouhy. Bylo 11:34 dopoledne.

Příběh Lugového a Kovtuna vypadal věrohodně. Údajně přiletěli do Londýna na obchodní jednání. Lugovoj tvrdil, že vlastní společnost jménem Global Project a jeho společník je zaměstnancem finančního oddělení v jedné uznávané moskevské bance. Jejich cestovní agent je ubytoval na dvě noci v hotelu Best Western Hotel na Shaftesbury Avenue, což nebyla zrovna levná záležitost. Pokoj stál 300 liber za noc. Lugovoj poskytl k nahlédnutí jejich rezervaci. Vše se zdálo být v pořádku.

A přesto měl Scott pocit, že na jejich reakcích bylo něco podivného: „Co se týče důvodu jejich návštěvy v Británii, byli velmi vyhýbaví. Při náhodných kontrolách se lidé normálně rozpovídají – o jejich rodinách, plánech na prázdniny, o mizerném anglickém počasí. Ti dva Rusové byli ale velmi plaší. Když jsem se jich na něco

zeptal, nedostával jsem takové odpovědi, jaké jsem chtěl slyšet nebo jaké bych očekával. Odpovídali mi velmi, velmi strohými větami,“ uvedl Scott. Jejich odpovědi neobsahovaly „žádné informace“.

Scott na internetu firmu Global Project nenašel. Rusové mu řekli, že jejich obchodní setkání má být s firmou Continental Petroleum Limited, která sídlí na Grosvenor Street 58 v Londýně. Scott tedy zavolal na pevnou linku společnosti. Telefon zvedl muž, který potvrdil, že firma je zapsána v registru britského finančního úřadu. Dobrá tedy. Konstábl prohlédl policejní databázi. Nic nenašel. Britské zpravodajské služby MI5 a MI6 Lugového ani Kovtuna také nevedly v evidenci. Očividně nebyli pro nikoho zajímaví.

Jedna věc byl policejní instinkt, druhá věc policejní fakta. Bez řádných důkazů, se kterými by mohl pracovat, se Scott vzdal na doporučení svého seržanta, aby oba muže nechal „jít dál“. Britský jurisdikční a policejní systém funguje na presumpci nevinoty. Na rozdíl od Ruska, rodné země Lugového a Kovtuna, kde soudci rozhodují podle přání shora. Po dvaceti minutách bylo oběma Rusům řečeno, že mohou odejít. Vyzvedli si tedy svá zavazadla a zamířili do centra Londýna. Scott jejich fotografii založil do složky označené slovy „Pouze pro účely zpravodajských služeb“.

Scotland Yard si až po několika měsících, kdy čelil bezprecedentní situaci mezinárodního skandálu, uvědomil, že Scottovy instinkty byly neobyčejně přesné. Ti dva totiž nebyli obchodníci. Byli to vrazi. Jejich příběh byl vymyšlený, pracně vykonstruovaný během několika měsíců, možná i let. A fungoval.

To ráno Lugovoj s Kovtunem do Británie přinesli něco, co kontrolovala přehlédla. Nebyly to drogy ani velký obnos peněz. Bylo to něco tak vzácného, neobyčejného a výjimečného, že to v této formě nespatřilo světlo světa v Evropě ani Americe.

Kovtun to později svému příteli v Hamburku popsal jako „velmi drahý jed“. Toxin, který svou tajnou cestu do Londýna započal v utajeném nukleárním komplexu na severozápadní Sibiři. Moderní neviditelná smrtící zbraň.

Lugovoj a Kovtun ji měli použít k zabití muže jménem Alexandr Litviněnko. Byl to ruský emigrant, který před šesti lety utekl do Británie. Litviněnko se stal přetrvávajícím problémem pro ruskou vládu. Byl to totiž nemilosrdný kritik Vladimira Putina, tajného policisty Ruska, který se stal prezidentem. Do roku 2006 se Litviněnko stal výjimečným případem. V Rusku bylo již mnoho center opozice dávno umlčeno.

K jeho smrti měl Putin konkrétní důvod. Než Litviněnko v roce 2000 uprchl, pracoval pro Federální službu bezpečnosti (FSB), ruskou tajnou službu, která se stala hlavním nástupcem KGB. Sám Putin byl krátce jejím šéfem. Ale Litviněnko měl nyní nového nadřízeného. Britskou tajnou službu MI6.

Vláda Jejího Veličenstva dala Litviněnkovi falešný britský pas, zabezpečený telefon a měsíční plat ve výši 2 000 liber, který mu byl anonymně vyplácen na účet u banky HSBC. Výplata se mu nešťastně zobrazovala na bankovním výpisu hned vedle jeho útraty v potravním řetězci Waitrose. Po ruce měl také důstojníka MI6 s krycím jménem „Martin“.

Litviněno nebyl právě James Bond. Avšak podával britské zpravodajské službě citlivé informace o pojičkách mezi aktivními gangy ruské mafie v Evropě a vlivnými lidmi na samém vrcholku ruské moci včetně Putina. Podle Litviněnka byli ruští ministři a jejich mafiánské přátelé součástí jednoho a toho samého rozmáhajícího se zločineckého syndikátu. Mafiánský stát. Litviněnko tvrdil, že toto podsvětí a jeho „zákoník“ nahradilo nefungující ideologii komunismu.

Litviněnko měl přehled o mafiánských aktivitách až ve Španělsku. Podle jednoho jeho přítele byl chodící encyklopedií na organizovaný zločin. Dokonce byl agenturou MI6 propůjčen kolegům španělské tajné služby v Madridu.

To vše udělalo z Litviněnka zrádce a trest KGB pro špióny, kteří zradili vlastní zemi, byl známý. Od samého počátku bolševické revoluce v roce 1917 používala moskevská vláda jedy, kulky, bomby schované v dortech a další smrtící metody pro vyhlazení nepřátel jak doma, tak v zahraničí. Od Lva Trockého ke Georgi Markovovi, bulharskému disidentovi a spisovateli, který byl důmyslně otráven na Waterloo Bridge v roce 1978 špičkou deštníku namočenou v ricinu. Jak Stalin slavně konstatoval: „Žádný člověk – žádný problém.“

Existovalo však jisté spektrum. Od vražd očividně demonstrativních až k takovým, u kterých byste stopy KGB nenašli, ať byste hledali jakkoli usilovně. Tyto metody byly zrušeny Borisem Jelcinem v postkomunistických devadesátých letech, kdy byla továrna KGB na jedy zdánlivě pozastavena a ruská demokracie krátce na vze-stupu. Ovšem nyní byly pod Putinovou vládou tyto způsoby zpátky. FSB se stala prvotřídní ruskou institucí. Všemocnou, vyjímající se právu a (jako její leninovští předchůdci) šířitelkou státního teroru.

Ve zlaté éře Sovětského svazu vysílala KGB profesionály a „nelegální migranty“ v utajení do zahraničí, aby tam prováděli mimo-soudní vraždy. Činnost je známá pod pojmem „mokroje dělo“. Právě taková operace se skrývala za Lugového a Kovtunovou misí do Londýna. Nemilosrdná, klinická, nevystopovatelná vražda. Železná pěst v sametové rukavici. Mělo tak být učiněno v duchu Čeky, brutální policejní složky, kterou založil Leninův přítel Felix Dzeržinskij. Jeho busta s chladnými, vyzáblými rysy byla vystavena v Putinově kanceláři.

Navzdory obrození pod vedením Putina však ruské bezpečnostní služby utrpěly stejné ponížení, jaké postihlo všechny instituce země: prezidentskou kancelář, ruský parlament neboli Dumu, oblast medicíny, vědy i technologie. Kritici tvrdili, že přes veškeré předstírání obrovské moci země pomalu umírala. Její moderní nájemní vrazi představovali zmatenou chášku.

Hlavní myšlenkou bylo, že si Rusů v Londýně nikdo nevšimne. Jakmile by otrávil svou oběť, utekli by zpátky do Moskvy. Na rušné hladině londýnského života by zanechali pouze pár vln. Jejich oběť by samozřejmě zemřela strašlivou smrtí, ale ruka Kremlu by zůstala neodhalená. Britové by úmrtí zaznamenali jako zvláštní případ gastroenteritidy a ti, kteří vraždu vykonali, by se vrátili do šerého života anonymity. Člověka zřejmě nepřekvapí, že i k odměně. Kovtun jednou naznačil, že cena za vraždu se vyplácí v podobě moskevského bytu.

Ale takhle přesně to neproběhlo. Jakmile byl projekt ruského jedu dotažen do konce, vyvolal v Británii rozsáhlé veřejné vyšetřování, které stálo miliony liber. Průzkum, který prošetřil obrovské množství důkazů sebraných metropolitní policejní složkou z hotelů, restaurací, automobilových sedadel, a dokonce i z bronzového falu v nočním klubu v Soho, který oba nájemní vrazi navštívili. Scotland Yard byl nakonec schopen zrekonstruovat události minutu po minutě až do doby samotné vraždy. Vyšetřování, které bylo zveřejněno o osm let později, se stalo jedním z nejrozsáhlejších v historii kriminalistiky.

Ale i přes takové veřejné odhalení následovaly další oběti celé kauzy. Odpůrci padli za nejasných okolností například i ve Spojených státech. Nebo hlava opozice Boris Němcov, který byl zabit přímo u bran samotného Kremlu. Moskva vyslala své tanky za hranice Ruska, začala válku v Evropě a zabrala velký kus sousedního

teritoria. Její spojenci (možná i ruští vojáci samotní) sestřelili z nebe letadlo plné civilistů.

Stejně jako v časech Sovětského svazu, vidělo i nyní Rusko zaslepeně Spojené státy jako nepřátelského a nesmiřitelného protivníka. Americké námořní lodě a letadla se často ocitaly v radaru ruských bojových trysek. Atmosféra připomínala studenou válku. Tentokrát však byly činy Moskvy (včetně vojenského zásahu v Sýrii) nebezpečně nepředvídatelné.

Společným tématem však bylo opovržení, toxická lhostejnost k lidskému životu. Kritici Vladimira Putina mají totiž zvláštní zvyk předčasně umírat.

Mafiánský stát

Rusko, 1988-1999

„Jste si doufám vědom toho, že zde můžete být otráven
a nikdo z nás vám nemůže pomoci?“

NEZNÁMÝ ÚŘEDNÍK FSB ALEXANDRU LITVINĚNKOVÍ

VE VĚZENÍ BUTYRKA V MOSKVĚ ROKU 1999

V září roku 2006 dokončoval v Londýně žijící Litviněnko svou tajnou zprávu. Jednalo se o výbušný materiál. Jejím hlavním objektem byl Viktor Ivanov, jeden z nejbližších přátel a vrchních poradců Vladimira Putina. Ivanov rovněž kdysi pracoval v KGB, konkrétně pak jako vedoucí mocné federální služby pro boj s narkotiky. Jako jeden z mála byl také „pravou rukou“ samotného prezidenta.

Ivanov byl podle zprávy pomstychtivá, sociopatická „zrůda“ s dlouholetými vztahy s petrohradskou mafií, která obchodovala s kolumbijskými drogovými pašeráky. V tomto zločinem prosáklém městě Ruska měl se stejným mafiánským gangem dle Litviněnkovy zprávy spojitost i Putin. Byl dokonce poradcem výboru jedné z hlavních firem mafie.

Zpráva obsahovala pestré detaily Ivanovova životopisu. Podle Litviněnka to byl průměrný špión. Zatímco jeho kolegové byli vysláni na důležité zahraniční mise, Ivanov byl odsunut na personální oddělení leningradské kanceláře KGB. Jak bylo uvedeno ve zprávě, „tak trochu díra“ a „ponurý a nenávratný konec profesionální kariéry“.

Zpráva k tomu uvádí: „Ostatní muži z KGB lidmi z personálního opovrhovali.“

Avšak Ivanov na personálním oddělení zjistil užitečné věci. Objevil se totiž na takové pozici, kde se k němu dostávaly kompromitující informace o jeho soudruzích v KGB. Tento *kompromat* mohl použít ke zničení kariéry jiných. Ivanov si vyvinul řadu osobních operativních pravidel, díky kterým v KGB prosperoval a vynikal nad schopnějšími, ale méně kreativními kolegy. Dva roky, které strávil nasazen v Afghánistánu (Sovětský svaz zde zahájil bojové operace v roce 1979), mu potvrdily efektivnost těchto prostředků.

Pravidlo první: bylo podstatné nikdy v KGB neprojevat vlastní iniciativu. Pokud by se tak stalo, byli byste požádáni o realizaci vašeho nápadu, a následně potrestáni za to, že jste nebyli dostatečně úspěšní. Ve zprávě zní, že Ivanov byl na schůzkách potichu. Profesionálně se proměnil „tak trochu v Pana Nikoho“. Pravidlo druhé: jak si Ivanov rychle uvědomil, bylo důležité podlézat komukoli, kdo je v hierarchii KGB na vyšší pozici než on, a rozeznat, kdo má „větší vliv v byrokratickém slova smyslu“. Šéf má vždycky pravdu.

Ivanovův vzestup časově odpovídal rozpadu Sovětského svazu. Uposlechl tehdy rozkazu KGB pozdních 80. let z nejvyšších pozic a pustil se do podnikání. Jedinými lidmi, kteří se v té době orientovali na volném trhu, byli kriminálníci. Ivanov tedy navázal vztahy se zločineckým Tambovovým gangem a jeho šéfem Viktorem Kumarinem, padouchem s kšticí tmavých vlasů a úhledným knírkem. Kumarin byl později zapleten do velké války o teritorium se svým protivníkem Alexandrem Malyševem a Malyševovou armádou zločinců.

Cenu pro vítěze představovala vláda nad petrohradským přístavem. Ten se stal zásadním místem pro převoz kolumbijských drog, které sem dopluly před tím, než pokračovaly na své lukrativní cestě

do západní Evropy. Podle Litviněnka pomohl Ivanov Kumarinovi vyhladit konkurenci. Na oplátku za to dostal podíl z přístavních obchodů. Kriminální činnost Tambovova gangu byla postavena na řadě poboček a dceřiných společností. Ivanov založil své vlastní firmy „Blok“ a „Basis“.

Na počátku 90. let Ivanovovi pomáhá další špión z KGB. Tentokrát je to Vladimir Putin, který již oficiálně není součástí *kontory*, jak KGB sama sebe nazývala. Místo toho pracuje pro nového starostu Petrohradu, Anatolije Sobčaka. Avšak jak věděl každý její rekrut, od KGB nikdo neodchází natrvalo. Oba špióni, jak Ivanov, tak Putin, měli společnou ještě jednu věc. KGB je označila za druhotné, průměrné agenty, kteří nejsou vhodní na vysoké pozice služby. Rozhodnutí, které museli oba z duše nenávidět.

V Litviněnkově zprávě se píše: „Ironií je, že zatímco Ivanov spolupracoval s drogovými překupníky, povýšili ho na vedoucího oddělení boje proti pašování narkotik. Jeho bývalí podřízení ho popsali jako nestvůrného šéfa. Nepříjemného, rozkazovačného a paličatého. Bylo to zrovna v té době, kdy hranice mezi vymahači trestního práva a profesionálními kriminálníky byla často nejasná.“

V dalším odstavci stojí: „Zatímco Ivanov spolupracoval s gangstery, byl zároveň chráněncem Vladimira Putina, který byl v té době zodpovědný za zahraniční ekonomické vztahy kanceláře starosty Petrohradu Anatolije Sobčaka.“ Dále se píše: „Putin nebyl v té době zrovna Pan Bezúhonný.“

To bylo velmi mírně řečeno. Pojítka mezi Putinem a kriminálním podsvětím se objevovala na kdekajších místech. Zpráva cituje zveřejněné nahrávky pořizené v roce 2000. Figuruje na nich tehdejší ukrajinský prezident Leonid Kučma. Ten tvrdí, že jeho vlastní zpravodajská služba získala dokumenty, které obsahují informace o německé společnosti jménem SPAG, která byla zástěrkou pro

trestnou činnost. Její hlavní funkcí bylo „praní peněz kolumbijského drogového kartelu skupováním nemovitostí v Petrohradě“. Zločinecký gangster Kumarin seděl v radě dceřiné společnosti SPAGu. Starostův podřízený Putin působil ve SPAGu jako poradce.

Zločinci, kokain, KGB, špióni, zvrhlost, miliony dolarů v hoto-
vosti. To vše na prahu Evropy ve chvíli, kdy se Rusko na konci
dvacátého století rychle proměňovalo z komunistické diktatury
do nové a pochybné formy hyperkapitalismu. Zpráva to bez obalu
popsala jako „divné časy“. Vůdci tohoto proměňujícího se univerza
byly organizované zločinecké skupiny a jejich rychle nahoru mířící
přátelé z ruské politiky. To, co Ivanov a Putin údajně provozovali,
nebylo na ty doby nic mimořádného. Jeden malý přivýdělek sem,
jeden úplatek tam. Všichni ostatní to při každé možné příležitosti
dělali také.

Neobvyklé na tom ale bylo to, že oba dva později stáli v samém
čele Ruské federace.

*

Litviněnkova zpráva z roku 2006 se rovnala osmistránkovému ruč-
nímu granátu, který byl odjištěn přímo ve velínu ruské moci. Byla
sepsána pro britskou bezpečnostní agenturu Titon International
sídlící v Londýně. Titon se specializoval na komplexní prověření.
Znamenalo to, že prováděl rozsáhlé prověrky ruských firem a pro-
minentních jednotlivců na žádost západních společností. Takové
zprávy zahrnovaly směs oficiálních a citlivějších tajných informací.

Litviněnko poskytl detaily o petrohradské mafii a jejích aktivi-
tách v devadesátých letech. Zprávu však ve skutečnosti sepsal jiný
emigrant, bývalý major KGB, Jurij B. Švec. Švec byl vším, čím Putin
a Ivanov nikoli. Inteligentní, energický tajný agent pozeňnaný lite-
rárním talentem. Svým vzhledem (vysoký, pohledný, s dlouhou

hřívou černo černých vlasů) jako by vypadl ze špionážního románu. KGB ho rekrutovala v roce 1980 a nabídla mu spolupráci ve své prestižní externí zpravodajské službě, na prvním hlavním ředitelství.

Švec vystudoval Univerzitu družby národů Patrice Lumumby v Moskvě. Jak sám napsal, byla tato instituce (na tehdejší standardy pozdní SSSR) překvapivě liberální. Přilákala mnoho mladých mužů a žen z devadesáti různých zemí světa. Ve svých pamětech se Švec nezařadil „ani mezi komunisty, ani disidenty“. Ne všichni studenti univerzity však byli takto rozpolcení. Jedním ze Švecových předchůdců byl Venezuelan Iljič Ramirez Sánchez, který se hlásil k marxismu-leninismu. Švec později napsal, že Sánchez nebyl typickým studentem univerzity zejména proto, že většinu času trávil mimo ni, často v zahraničí. Sánchez se později proslavil jako terorista Carlos Šakal.

Po své promoci strávil Švec dva roky v Andropovově institutu. Vysoká škola KGB pro výcvik rekrutů byla umístěna v malebném lese v oblasti Jurlovo nedaleko Moskvy. Podle jeho vlastních slov zde byl naučen tajemnu řemesla. Učil se od již legendárních mistrů špionáže, kteří spolupracovali s nejznámějšími západními přeběhlíky z časů studené války. Například s manžely Rosenbergovými, kteří ukradli americké plány na atomovou bombu, a se špionážní „cambridgeskou pětkou“ zahrnující Kima Philbyho, Guye Burgesse a Donalda Macleana.

Švec také absolvoval dvouměsíční výcvikovou stáž u speciálních vojenských jednotek Specnaz. Skákal z letadel, naučil se ovládat rozmanité zbraně, nastražit miny, vyhazovat mosty do povětří a vyslýchat nepřátelské vězně. Naučil se rovněž guerillové taktice boje. Bylo mu nařízeno nezamýšlet se a nezpochybňovat stát. Švec si vzpomenu, co mu řekl jeden plukovník výsadkářů: „Tvou povinností

je za jakoukoli cenu vykonat jakýkoli úkol, který ti byl zadán naší matkou zemí.“

Jedním ze Švecových spolužáků na akademii byl i Putin. Ten vyrostl v rodině pracující třídy v Leningradu. Jeho starší bratr zemřel během obléhání města nacisty, jeho dědeček byl Leninův kuchař. Za mladých let se naučil judo, aby se mohl bránit proti ostatním klukům z ulice. Už od mala toužil vstoupit do KGB. Jak sám později uvedl, bylo to zejména kvůli sovětskému televiznímu špionážnímu seriálu *Meč a štít*. Studoval právo. KGB ho rekrutovala ihned poté, co dokončil Leningradskou státní univerzitu v roce 1975.

Putinův pohled na svět korespondoval *a priori* s myšlením KGB. Služba byla podezřívavá, paranoidní a náchylná ke konspiračním teoriím. Putin byl přesvědčený, že Spojené státy a západní svět byly zapojeny do nikdy nespícího spiknutí proti Sovětskému svazu.

Prakticky všichni absolventi institutu KGB dostali posléze práci na prvním ředitelství a byli posláni do zahraničních „rezidencí“, jak KGB označovala své tajné buňky v cizině. Ale Putin z nejasných důvodů nezískal potřebné ohodnocení. Švec byl přesvědčen, že „Putin patřil k onomu jednomu procentu neúspěšných a byl poslán zpátky do Petrohradu“. Jiní tvrdí, že se Putin vrátil do svého rodného města, kde měl rekrutovat cizince na sovětském území. Putinovi byl nakonec přidělen úkol v zahraničí až v roce 1984. Po druhém roce stáže v institutu byl přesunut do Drážďan v NDR.

Naopak Švec se v letech 1985 – 1987 ocitl na pozici mnohem přitažlivější. Působil na sovětské ambasádě ve Washingtonu v utajení jako korespondent pro ruskou tiskovou agenturu TASS. O Sovětském svazu a zejména pak o KGB tam rychle ztratil iluze. Měl za to, že v osmdesátých letech neměla KGB na západě prakticky žádné informátory. Místo toho její agenti chrlili řadu nesmyslných zpráv

pro neschopné a riziku se vyhýbající byrokratické generály, kteří seděli ve „středu toho všeho“ v Moskvě.

Švec odešel od KGB v roce 1990 a vyhledal politický azyl v USA. Tam také vydal čtivý špionážní memoárový román *Washington Station: My Life as a KGB Spy In America* (*Stanice Washington: Můj život špiona KGB v Americe*), ve kterém popisuje svůj úspěšný nábor nejmenovaného amerického agenta s krycím jménem „Sokrates“. Začal také psát podrobné výzkumné zprávy pro americké korporace s nadějí, že zbohatne na nově utvořené Ruské federaci.

Jednou z věcí, které se Švec na akademii KGB naučil, byly analytické zprávy. Tedy jak napsat a předložit dokonalé zpravodajské hlášení. To také často obsahovalo kresbu, která měla znázorňovat psychologický profil cílového objektu. Nejlepší z těchto portrétů byly provedeny rychlými, křečovitými tahy tužkou.

Spis Litviněnka a Švece na Ivanova odpovídal takovému vzoru. Pod částí nesoucí název „osobní charakteristiky“ byl Ivanov popsán jako „velmi složitý muž s komplikovanou osobností“. Dále se v ní píše, že „[Ivanov] je mistrem v rozeznání rovnováhy moci kolem něj. Dokáže identifikovat latentní vůdce (což je v surreálním světě ruské byrokracie velmi důležité) a je více než schopen tyto znalosti použít k osobnímu prospěchu“. Uražený Ivanov by se mohl stát vaším „nejhorším nepřítelem“. Má „pomstychtivou“ povahu a pokusil by se identifikovat a následně „potrestat“ všechny, kteří o něm „vypustili negativní informaci“.

Zpráva končila takto: „Mnoho představitelů nové generace ruských vůdců vidělo Ivanova jako pozůstatek minulosti, který se hodil spíše do časů Josifa Stalina než do moderní doby. Jeden informátor, který s Ivanovem pracoval, nám pověděl, že Ivanov má zřejmě skrytý komplex podřízenosti. Pravděpodobně si uvědomuje, že není

intelektuálně zdatný, což si však kompenzuje intrikami ve stylu doby Byzantské říše, díky kterým se cítí důležitý.“

Litviněnko se Švecem tvořili dobrý tým. Švec měl rozlehlou síť zpravodajských informátorů v Rusku, kteří mu dávali relevantní informace. Litviněnko zase v devadesátých letech pracoval pro FSB v oddělení boje proti organizovanému zločinu. Měl tedy přímý přístup k informacím o jejích operacích. Litviněnko anglicky moc neuměl, ale Švec jazyk ovládal plynně v řeči i písmu, jelikož byl dlouhodobým obyvatelem USA. Spolupracovali spolu skrze maily a telefonní hovory mezi Amerikou a Británií.

19. září roku 2006 předal Litviněnko osmistránkovou zprávu společnosti Titon. Kopii dal ještě jednomu muži, kterému neměl žádný důvod nevěřit. A to svému obchodnímu kolegovi z Moskvy, Andreji Lugovému. Bylo to samozřejmě nebezpečné, ale Litviněnko znal bohatého podnikatele přes deset let a úzce s ním spolupracoval posledních dvanáct měsíců, díky čemuž v něj měl plnou důvěru. Měli podobnou minulost. Oba byli bývalými příslušníky KGB, kteří se pohybovali v okruhu nejbližších přátel Berezovského a zjevně sdíleli negativní pocity ohledně ruského státu. Litviněnko ve skutečnosti pověřil Lugového, aby o Viktoru Ivanovovi sepsal vlastní verzi zprávy. Avšak když ta dorazila z Moskvy, označili ji v Titonu za „šunt“. Oproti Švecově vytríbenému spisu obsahovala tato varianta necelou půlstránku formátu A4. Když byl Lugovoj na jedné ze svých častých obchodních cest v Londýně, Litviněnko mu předal Švecovu zprávu, aby mu ukázal, jak by měla vypadat.

Kdyby někdy zpráva Litviněnka a Švece padla do rukou Kremlu, vyprovokovala by samozřejmě nelibost. Skutečnou zuřivost. Označit Ivanova za pomstychtivé zvíře byla jedna věc. Ale naznačovat, že ruský prezident uzavírá pochybné dohody s petrohradskou mafií a kolumbijskými drogovými pašeráky, byla věc druhá. Existovalo

mnoho obecných důvodů, proč by se Kreml mohl dožadovat Litviněnkovy smrti. Ale britští detektivové se shodli na tom, že tato zpráva samotná byla rozhodně silným motivem k vraždě.

Švec se domnívá, že Ivanov prodělal okolo 10 až 15 milionů dolarů kvůli tomu, že ona západní společnost, která sepsání zprávy v první řadě iniciovala, vycouvala z velké obchodní dohody s Ruskem poté, co si zprávu s hrůzou přečetla. Jméno společnosti nebylo odhaleno. Ivanov je však mimo své další obchodní zájmy a postavení rovněž předsedou představenstva Aeroflotu, ruského státního dopravce. (Ivanov odmítá jakékoli provinění.)

Když Lugovoj přiletěl zpátky do Moskvy, zadržela ho na letišti FSB. Podle Švece u něj našli Litviněnkovu zprávu. Byla to náhoda, či záměr? Nevíme. Událo se tak právě ve chvíli, kdy byl Lugovoj rekrutován FSB a přinucen k plnění jejich špinavé práce, aby se vyhnul trestu za svou úlohu při manipulaci se zprávou? Nebo je pravděpodobnější, že Lugovoj pracoval pro FSB již od začátku a tohle nebylo nic jiného než úmyslná zrada?

Tak či onak, obsah zprávy byl předán Kremlu. Povaha jakékoli následné debaty mezi Ivanovem a Putinem není známá. Ovšem o několik týdnů později byl Lugovoj na cestě zpátky do Londýna, tentokrát ve společnosti Kovtuna a v roli nájemného vraha s posláním zabít autora zprávy.

*

Prapůvod Litviněnkova hořkého osobního sporu s Putinem tkví v devadesátých letech a jeho kariéře důstojníka FSB. Ti, kteří Litviněnka znali, jej popisují jako chytrého, oddaného a posedlého případy. Dobrého detektiva, neboli *operativníka*, ve zločinem prolezlé organizaci.

Litviněnko měl mnoho předchůdců. Vzpomeňme si například na Arkadije Renka, postavu poctivého sovětského policisty z románu *Gorky Park* spisovatele Martina Cruze Smithe. Alex Goldfarb zase Litviněnka přirovnal k titulnímu hrdinovi filmu *Serpico* z roku 1973, ve kterém si Al Pacino zahrál správného poldu v utajení, který plánuje odhalit korupci uvnitř své vlastní jednotky. Jiní obcházeli pravidla, podváděli a lhali. Litviněnko odmítl. Držel se pravdy a zákona.

Další Litviněnkův přítel a emigrant, Viktor Suvorov, jej přirovnal k jedné literární postavě z románu Alexandra Dumase *Tři mušketýři*. Stejně jako jeho další přítel, Suvorov Litviněnkovi říkal Saša: „Saša byl pravý D'Artagnan. Vysoký, pohledný, sportovní postavy a upřímný. Potkal spoustu zločinců. Poznal opravdu špatné lidi a věděl, jací ve skutečnosti jsou. A přesto si udržel životní optimismus. Stále věřil v lidstvo.“

Litviněnko se narodil 12. prosince roku 1962 v ruské Voroněži. Dalo by se říci, že měl pohnuté dětství. Když byl ještě nemluvně, rozvedli se mu rodiče Světlana a Walter. Vyrůstal pak se svými prarodiči v Nalčiku na ruském divokém severním Kavkazu blízko hor. Krátce také bydlel se svou matkou v Moskvě a s tetou v Morozovsku. Na střední školu nastoupil v Nalčiku.

Jeho dědeček bojoval ve Velké vlastenecké válce, jak Rusové označují druhou světovou válku. Litviněnko narukoval do armády v sedmnácti letech měsíc před tím, než měl být oficiálně povolán k výkonu vojenské služby. Mezi lety 1981 a 1985 navštěvoval sovětskou vojenskou akademii v Ordžonikidze, nyníjším Vladikavkazu. Ten leží v severní Osetii a je ruskou vstupní branou na Kavkaz. Prostředí drsné krásy, horských pevností a těžkého nebe plného mlhy a deště.

V roce 1988 byl Litviněnko převelen na speciální oddělení Ministerstva vnitra sídlící v Moskvě. Právě odtud ho rekrutovala KGB a Litviněnko začal pracovat ve vojenské kontrarozvědce. V roce 1991 se připojil k oddělení, které bojovalo proti organizovanému zločinu, korupci a terorismu. S rozpadem Sovětského svazu v roce 1991 padla i KGB a Litviněnkova jednotka se připojila k nové FSK, která byla v roce 1993 přejmenována na FSB.

Ještě na vojenské akademii si Litviněnko, ve svých pouhých dvaceti letech, vzal Natalii a stal se otcem dvou dětí, Soni a Alexandra. Manželství však zkrachovalo a v roce 1993 se pár odloučil. V létě toho stejného roku (16. června) Litviněnko potkal svou druhou ženu Marinu, učitelku společenského tance. Ta byla také dříve vdaná a s Litviněnkem se seznámila na své narozeninové oslavě.

Marina byla štíhlá, atraktivní žena s krátkými blond vlasy ostříhanými na kluka, vysokými lícními kostmi a průzračně modrýma očima. Měla elegantní, trochu pánský styl. Nosila praktické, jednoduché, až téměř konzervativní šaty a prosté peckovité náušnice. Setkal jsem se s ní až o mnoho let později. Na Marině je výjimečná její přívětivá povaha. Je obdařena vysokou emoční inteligencí, zajímá se o druhé, je přátelská, laskavá a taktní. A až daleko později vyšla najevo její duchovní síla.

Před onou oslavou bylo dvěma Marininým blízkým přátelům vyhrožováno bývalými obchodními partnery kvůli nepovedenému výletu společenského tance na Srí Lanku. Vyděšená dvojice šla celou záležitost oznámit na policii. A právě zde potkali nadřízeného důstojníka Litviněnka, který jim nečekaně nabídl mimořádnou osobní ochranu. Marinini přátelé byli ohromeni. Litviněnko na ně působil jako sebejistý profesionál a přivedli ho s sebou na Marininu oslavu narozenin.

Tou dobou měl být Litviněnko na dovolené, avšak urputně pracoval na případu. To bylo pro něj typické. Když se chopil přiděleného úkolu, často nespal po tři dny. Litviněnko po rozchodu s Natalií přespával u své matky. Toho léta začal bydlet s Marinou. Rok nato (v létě roku 1994) se narodil jejich syn Anatolij a za několik měsíců se vzali. Jejich partnerství bylo šťastné.

O tři měsíce později (v prosinci roku 1994) zaútočil Boris Jelcin na samozvaný Čečenský stát, což vyústilo v první čečenskou válku. Jeho cílem bylo potlačit snahu Čečenska o nezávislost. Kreml předpokládal rychlé, jednoznačné vítězství. Místo toho se celá akce proměnila v krvavou prohru Moskvy. Na Silvestra vyslalo Rusko tanky do hlavního čečenského města Groznyj, aby jej dobyly zpět, došlo však k jejich zničení a zostuzení ruské armády.

Jelikož Litviněnko na Kavkaze vyrostl, rozuměl mentalitě jiho-ruské většinové muslimské populace. V roce 1995 ho tedy FSB poslala zpátky do Nalčiku, aby poskytl komunikační podporu jednotkám, které bojovaly nedaleko. Litviněnko zprvu Jelcinovu válku podporoval. Postupně byl však zbaven iluzí o ruské armádě, jejich brutálních metodách i o prezidentových politických cílech, které byly očividně poháněny carskou malicherností.

V lednu roku 1996 přepadl Salman Radujev (jeden z vůdců čečenské guerilly) město Kizljar v Dagestánu, které leží blízko čečenských hranic. Jeho bojovníci se zmocnili tamější nemocnice a zajali tři tisíce rukojmí. Vyjednávání nakonec umožnilo Radujevovi, jeho bojovníkům a sto šedesáti rukojmím vrátit se do Čečenska. Celá výprava se dostala až do vesnice Pervomajskoje, která se nachází těsně před hranicemi. V té chvíli začal ruský bojový vrtulník pálit na autobus, který celou výpravu vedl. Čečenci se ukryli v nedalekých chatrčích.

Do tohoto začínajícího pekelného obklíčení byl poslán Litviněnko se svým týmem FSB. Ruské jednotky obléhaly město pět dní, načež jej ostřelovaly pomocí tanků a raketometů typu Grad. Devátého dne krize se přeživší rozhodli pro pokus o noční útek z obklíčení. Prchali přes pole pod těžkou palbou minometů a kulo-
metů. Zemřelo nejméně dvacet devět civilistů a dvě stě bojovníků na každé straně.

Podle Mariny měl masakr na Litviněnka hluboký vliv. Vyskytovala se důvěrně známá témata: lhostejnost ruského státu k civilním obětem a neschopnost vojenského velení. Do Moskvy se vrátil ve špatném stavu. Marina uvedla, že „vypadal bídne. Měl zmrzlé ruce a chodidla a na uzdravení potřeboval celý týden“. Jeho sympatie k čečenskému národu a jejich boji proti Moskvě rostly. Později se z toho stala až investigativní posedlost a budoucí sféra konfliktu s Putinem.

V této době potkal Litviněnko muže jménem Boris Berezovskij, se kterým se spřátelil. Berezovskij byl matematik a akademik, který začal podnikat právě ve chvíli, kdy padl Sovětský svaz. Stejně jako se vytrvalý objekt pomalu ale jistě dostane přes pevnou membránu, tak se i on dostal až do úzkého kruhu Borise Jelcina. Vydal prezidentovy paměti a spřátelil se s jeho vlivnou dcerou Taťánou Jumaševovou.

Berezovskij byl chytrý, bezohledný, vychloubačný, ambiciózní a sobecký žid s vlastnostmi chameleona. Smršť neutuchající energie a rétoriky. Když se později ptali Litviněnkova přítele Alexe Goldfarba, co bylo na Berezovského přítomnosti tak přitažlivé, jednoduše odpověděl: „Byla to zábava.“

To bylo v momentě, kdy Boris Jelcin (jehož šance v následujících prezidentských volbách byly velmi nízké) zrovna uzavřel dohodu s malou skupinou obchodníků. S oligarchy. Ti souhlasili s tím, že dopomohou Jelcinovi ke znovuzvolení. Na oplátku jim stávající

prezident prodal ruské státní majetky za směšně nízké ceny. Berezovskij získal podíl významné ropné společnosti Sibněft společně s mladým obchodníkem s ropou, Romanem Abramovičem.

Berezovskij svůj vztah s Jelcinem později popsal tak, že jeho vlastní mocenský růst a stoupající autorita z nich udělaly nepřátele. Obzvláště uvnitř bývalé KGB. Ruské zpravodajské služby byly stále v nemilosti kvůli nepodařenému puči KGB proti Michailu Gorbačovovi, který se odehrál v srpnu roku 1991. Berezovskij potvrdil, že Jelcinovi poradil, aby nově utvořenou FSB řídil a z vysokých postů sesadil bývalé šéfy KGB. Bylo podle něj prý nezbytné, aby v Rusku proběhla stejná „čistka“, kterou provedlo na příklad východní Německo nebo nově zformovaná Česká republika po pádu komunismu.

Nicméně FSB měla své vlastní plány. Jejím cílem bylo znovunastolit svrchovanost KGB. Berezovskij to později vysvětlil britským vyšetřovatelům takto: „KGB nikdy nezmizela. Byla ochromena [demokratickou] revolucí v Rusku. Postupně se však začala probouzet a získávat zpátky kontrolu.“ Řekl také, že Jelcin jí způsobil „vážnou újmu“, avšak „celou tu dobu se pokoušela znovu se postavit na nohy“. FSB „ho neměla v lásce“.

Srdeční záležitostí Berezovského byl LogoVAZ Klub, lovecký zámček uprostřed Moskvy. V roce 1994 odešel Berezovskij ze své kanceláře, usadil se na zadní sedadlo svého mercedesu a vyrazil směrem k LogoVAZu. V autě vybuchla bomba, zabila jeho řidiče a vážně zranila člena jeho ochranky. Berezovskij přežil a následné dva týdny se zotavoval ve Švýcarsku. Pokusu o vraždu využila FSB, která vyslala Litviněnka, aby Berezovského prošetřil a sledoval.

Byl to začátek vztahu, který později určil Litviněnkův osud. V březnu roku 1995 neznámý útočník zastřelil Vladimira Listijeva (nejpopulárnějšího ruského televizního moderátora) na schodišti

jeho moskevského bytu. Listijev byl ředitelem největšího televizního kanálu Ruska ORT. Podezření z vraždy padlo právě na Berezovského, který ORT zrovna převzal společně s gruzínským miliardářem, Badrim Patarkacišviliem. Berezovskij popřel jakoukoli spojitost vraždy se svou osobou. Nikdy nevyšlo najevo, kdo je za čin zodpovědný, ale užití takových metod se Berezovskému rozhodně nepodobalo. Z Londýna přiletěl ihned zpět do Moskvy.

Když se moskevská policie chystala Berezovského zatknout, Litviněnko dorazil také. Uvědomil si totiž, že ve vazbě by byl Berezovského život ohrožen. Nebylo nic zvláštního, že se za zavřenými dveřmi vládních institucí občas stala „nehoda“. Berezovskij později Scotland Yardu řekl, že to, co se stalo poté, bylo velmi neobvyklé: „[Litviněnko] vytáhl svou zbraň a řekl [policii]: ‚Jestli se ho pokusíte nyní zadržet, zabiju vás.‘“ Zavolal řediteli FSB, který souhlasil s udělením rozkazu k ochraně Berezovského. Policie následně ustoupila a odešla.

V té době Berezovskij dobročinného Litviněnka sotva znal. Jak sám uvedl, později se „hodně sblížili“. Marina Litviněnková na to řekla: „Boris několikrát prohlásil, že mu Saša [Alexandr] zachránil život, za což mu byl nesmírně vděčný.“ Litviněnko i nadále pracoval pro FSB, ale od té doby byl také neoficiálním členem Berezovského doprovodu.

Mezitím u něj docházelo k vystřízlivění ohledně vedení jeho vlastní organizace. Pochopil, že FSB je prolezlá korupcí. V roce 1997 byl převelen na vedoucí pozici pro vyšetřování a prevenci organizovaného zločinu na oddělení FSB nesoucí iniciály URPO. „Bylo to to nejutajenější oddělení. FSB uvnitř FSB,“ označil to Litviněnko. Jeho šéfem byl generálmajor Jevgenij Chocholkov, kterého bez jeho vědomí Litviněnko dříve prošetřoval. To, co o něm zjistil, ho zděsilo.

V roce 1993 Litviněnko vyšetřoval skupinu nečestných důstojníků FSB. Zjistil, že všichni do jednoho byli agenti uzbecké KGB převelení do Moskvy a brali úplatky od jednoho obchodníka s ropou. Zodpovídali se právě Chocholkovi. Ten zase přijímal prostředky na svou vlastní ochranu od středoasijských drogových magnátů. Heroin si razil svou cestu ze severního Afghánistánu do Evropy skrze Rusko, na čemž si Chocholkov vydělával.

Jednotka zvláštních operací URPO měla svou vlastní utajenou kancelář mimo velitelství FSB v budově zvané Lubjanka v samém centru Moskvy. URPO bylo založeno pro vykonávání „zvláštních úkolů“, které v nejnútnejších případech zahrnovaly mimosoudní vraždy. K Litviněnkově hrůze se on sám brzy ocitl v pozici, kdy se od něj očekávalo plnění nelegálních činností v rámci jeho nové pozice. Dostal rozkaz zadržet a zbít bývalého úředníka FSB Michaila Trepaskina, ze kterého se vyklubal whistleblower. Obdržel také nařízení unést bohatého čečenského obchodníka Umara Jabrailova, který žil v Moskvě. Litviněnkovi bylo řečeno, že pokud to bude nezbytné, má postřílet Jabrailovu policejní ochranu. Litviněnko odmítl rozkazu uposlechnout.

Ale nakonec to byl jiný příkaz od výše postaveného kolegy, který vyprovokoval politický skandál a Litviněnkovo propuštění z FSB. Jelcin jmenoval Berezovského zástupcem ředitele Rady bezpečnosti. Ten pak pomohl vyjednat mírovou dohodu s čečenskými rebely. Zastánci tvrdé linie však viděli tuto dohodu jako zradu a Berezovského za jejího proradného strůjce.

Jednoho dne za Litviněnkem přišel jeho nadřízený, Alexandr Kamišnikov, který mu začal promlouvat do duše: „Podívej se, musíme být skutečným nástupcem KGB. Musíme na ni navázat, rozumíš? A ty musíš bránit matku zemi, musíš řádně plnit svoje

povinnosti. Ocitli jsme se ve špatných, složitých časech, a musíme proto být silní a neústupní.“

Litviněnkovi nebylo jasné, co si z jeho řeči odnést. Kamišnikov nicméně pokračoval: „Litviněnko, ty znáš Berezovského dobře. Musíš ho zabít ty.“

Litviněnko později britskému Ministerstvu vnitra řekl: „Nemohl jsem uvěřit tomu, co po mně chtěl, a tak jsem se ho zeptal, jestli to myslí vážně. Nahnul se ke mně blíž a zopakoval: „Musíš Berezovského zabít. Rusko se ocitlo v těžkých časech a jsou tady lidé, bohatí lidé, kteří okrádají naši matku zemi. Zkorumpovali úřady a kupují si v nich všechny.“ Kamišnikov dále prohlásil, že legální cesta by samozřejmě byla přijatelnější, ale pro záchranu země bylo nezbytné, aby byl Berezovskij „zničen“.

Podle Mariny Litviněnkové zanechala tato debata jejího manžela „nešťastného a nervózního“ po další dva měsíce. V rámci promyšlených taktik sovětské konspirace nebyl příkaz sepsán. Ale rozkaz byl rozkaz. Takový, který Litviněnko považoval za rovnocenný nelegální teroristické činnosti.

Zvažoval tedy, co dál. Byl právě Nový rok a Berezovskij se zotavoval ve Švýcarsku po nehodě na sněžném skútru. Litviněnko ho v březnu roku 1998 na jeho chalupě konečně vyhledal a pověděl mu o oné konverzaci. Berezovskij mu odmítl uvěřit. Litviněnko se tedy vrátil s několika svými kolegy z URPO, Andrejem Ponkinem, Konstantinem Latyšonokem a Germanem Šleglovem. Ti přesvědčili Berezovského o pravdivosti plánované vraždy. Šokovaný Berezovskij sebral všechny důkazy a odnesl je zástupci vedoucího Jelcinovy soukromé kanceláře.

Litviněnkovy činy spustily nepokoje uvnitř struktury ruské moci. FSB rozběhla své vlastní „vyšetřování“, které vedli ti samí lidé, kteří v prvé řadě nařídili Berezovského zlikvidovat. Chocholkov a Kamišnikov tiše zuřili a toužili po pomstě. Litviněnko mezitím

v dubnu roku 1998 společně se svými dvěma kolegy z URPO nahrál na video prohlášení v Berezovského moskevské kanceláři. Udělal tak pro případ, že by byl zatknut, nebo hůř, zabit. Jednalo se o svědectví pro vojenského prokurátora.

Litviněnko byl puntičkářský důstojník a v následujících měsících si poznamenal všechny výhrůžky proti své osobě. Nebylo jich málo. Jeho telefon byl monitorován a všiml si, že ho někdo sleduje. Známý novinář Alexandr Chinštejn, který měl kontakty u bezpečnostní služby, zveřejnil Litviněnkovu identitu. Jiný článek jej zase obvinil z mučení, vyděračství a loupežného přepadení.

Jednoho květnového dne přišel do práce, kde na něj před kolegy začal hlasitě křičet podplukovník N. V. Jenin. Vyhrožoval mu, že ho napadne, a přede všemi řekl: „Ty svině jedna zrádná. Zabránil jsi poctivému ruskému lidu v zavraždění toho špinavého žida... Jestli nebudeš držet hubu, zbavíme se tě sami.“

O několik dnů později se Litviněnko s Marinou vraceli ze své chaty do moskevského bytu, když ho napadla skupina mladých lidí. Litviněnko vytáhl svou služební zbraň, prohlásil, že je důstojníkem FSB, a vypálil několik varovných výstřelů. Dokonce se pokusil několik mladíků zadržet, na což mu jeden z nich řekl: „Víme, kde bydlíš. Když nás donutíš jít na policii, podřežeme ti ženu a děti.“

Chocholkov a jeho společníci byli odhodlaní donutit Litviněnka trpět. V srpnu byl z oddělení propuštěn. Bylo mu řečeno, aby si našel jinou práci uvnitř organizace. Oddělení lidských zdrojů FSB mu však dalo jasně najevo, že „zradil systém“ tím, že „pral jejich špinavé prádlo na veřejnosti“. V novinách se objevily další hanopisy včetně toho, že údajně neplatil výživné své bývalé ženě Natalii.

Ředitel FSB, Nikolaj Kovaljov, čelil skandálu, a pokusil se proto Litviněnka přemluvit, aby od stížnosti upustil. Nepochodil.

Berezovskij se mezitím snažil zatahat za nitky v Kremlu. Prokurátor začal vyšetřování a během několika týdnů bylo URPO rozpuštěno, Chocholkov byl převelen a Kovaljov propuštěn. Zdálo se, že Litviněnko a Berezovskij vyhráli.

Prezident Jelcin pak jmenoval neznámého a nevýznamného důstojníka na uvolněné místo ředitele FSB. Jednalo se o Vladimira Putina.

Berezovskij chyboval v mnohém, ovšem jeho největší slabinou byla neschopnost rozeznat spojence od nepřátel. Putina znal už od konce roku 1991 a považoval ho za svého chráněnce. Dokonce spolu strávili dovolenou ve Francii. „Byl to můj přítel,“ řekl Berezovskij Scotland Yardu. Viděl tehdy Putina jako někoho, kdo věrně slouží jeho zájmům.

Berezovskij tedy pobídl suspendovaného Litviněnka, aby za tímto novým ředitelem zašel, představil se mu a pověděl mu všechno, co věděl.

Ve svých vzpomínkách nesoucích název *The Uzbek File* (*Uzbecká složka*, AP) pak Litviněnko píše: „Schůzka s Putinem všechny šokovala. Na rozdíl od Kovaljova, který to dotáhl až ke tříhvězdičkovému generálovi, byl Putin téměř neznámý plukovník z kádrových rezerv, který dělal v Kremlu administrativu. Všichni jej považovali za Berezovského loutku. Mezi operativníky panoval názor, že nový ředitel se příliš dlouho neohřeje. Systém ho nepřijme.“

Litviněnko pokračuje:

Jednou mi Berezovskij zavolal.

„Alexandře, mohl bys zajít za Putinem a povědět mu všechno, co jsi mi řekl? A taky to, co jsi mi neřekl. Víš, je v tom nový a pomohl by mu názor někoho zevnitř.“

To mě překvapilo. Kdyby mě ředitel FSB chtěl vidět, určitě by mě mohl najít sám. Nicméně jsem zavolaal k němu do kanceláře.

„Litviněnko?“ zeptala se sekretářka. „Hledali jsme vás. Řekli nám, že neexistujete.“

Pomyslel jsem si, že je to asi důsledek odmítnutí nováčka systému.

„Jsem suspendovaný,“ odpověděl jsem.

„Dostavte se zítra ráno. Ředitel vás přijme.“

Té noci Litviněnko „pro Putina připravoval koncept“. Obsahoval vše, co Litviněnko věděl o organizovaném zločinu a korupci včetně hlavních poboček mafie a míst jejich působení. Pomocí šipek naznačil jejich konexe s vládou, FSB, Ministerstvem vnitra a daňovým úřadem. Sepsal komerční společnosti, přes které se praly špinavé peníze, a připojil i svou *Uzbeckou složku*, která značila drogovou cestu z Afghánistánu do Evropy a Ameriky, její odvětví a kontakty v Rusku a „ochranný kruh“ v samém srdci FSB.

Další ráno se Litviněnko s tímto úctyhodným materiálem objevil na ředitelství. Vzal s sebou i dva své kolegy, ale Putin s ním chtěl mluvit o samotě. Litviněnko si později vzpomenu, že nevěděl, jak nového šéfa oslovit – „soudruhu plukovníku“ nebo „soudruhu řediteli“? Bylo mu Putina líto. „Měli jsme stejnou hodnotu a já jsem si představil, jaké to pro něj musí být – *operativník* středního řádu stojící najednou v čele nějakých sta zkušených generálů, kteří mají zajisté své vlastní zájmy, konexe a špinavá tajemství.“

Putin nakonec Litviněnka předběhl. Přišel k němu zpoza svého stolu a potřásl mu rukou. „Vypadal ještě menší než v televizi,“ všiml si Litviněnko.

Byla to jejich první a poslední zásadní a vskutku surreální schůzka, která nedopadla příliš dobře.

Litviněnko k tomu napsal:

Již od začátku mi bylo jasné, že to nebere vážně. Záměrně se vyhýbal očnímu kontaktu a celkově se nechoval jako ředitel FSB, ale jako někdo, kdo si na ředitele FSB jen hraje. Krátce se podíval na můj vypracovaný plán a několikrát se zašklebil, jako by jej studoval bůhví jak dlouho. Náhodně poukázal na pár bodů schématu a kladl mi otázky typu: „Co je tohle? Co je tamto?“

Avšak očividně nemohl pochopit všechny detaily za tak krátkou dobu. Proč tohle dělá?, pomyslel jsem si. Snaží se snad on ohromit *mě*?

„Chtěl byste si to schéma ponechat?“ zeptal jsem se. „Ne, ne, děkuji. Nechte si ho vy. Je to vaše práce.“

Litviněnko poté předal Putinovi seznam úředníků FSB, které stále považoval za „čisté“, a poznamenal, že „slušní lidé ve službě“ stále existují. Dodal, že s Putinovou podporou by mohli bojovat s korupcí, která se usadila v Rusku a v jejích bezpečnostních složkách. Společně by mohli „zasadit ránu“ organizovanému zločinu. Litviněnko řekl Putinovi: „Pokud bychom se rozhodli vypořádat se konečně s ruskou mafií, bylo by to velmi nebezpečné.“

Putin přikývl s hraným souhlasem. Vzal si seznam i plán mapující drogové kartely a poznamenal si Litviněnkovo číslo domů. Řekl, že se mu ozve. To se však nikdy nestalo.

Litviněnko se až o několik měsíců později dozvěděl, co se událo, jakmile za sebou zavřel dveře ředitelovy kanceláře. Putin zvedl telefon a nařídil oddělení FSB pro vnitřní záležitosti, aby zahájili

okamžité vyšetřování Alexandra Litviněnka a aby mu napíchlí telefon.

Putinův lhostejný postoj na jejich schůzce Litviněnka zmátl. Proč by nechtěl vyšetřovat kriminální aktivity na samém prahu své vlastní bezpečnostní služby? Později to Litviněnkovi osvětlil jeho kontakt uvnitř FSB. Litviněnko se domníval, že Putin měl spojitost se skupinou okolo Chocholkova v dobách, kdy byl zástupce starosty ekonomických záležitostí v petrohradské kanceláři Anatolije Sobčaka. Putin „měl společné peníze“ s Chocholkovem a Uzbeky. A jak Litviněnko později napsal, byl osobně zapojen do „krytí organizovaných kriminálních aktivit spojených s pašováním drog v Rusku a Evropě“.

Schůzka s Putinem trvala deset minut a udála se v srpnu roku 1998. Od toho momentu se Litviněnkova už tak nepříjemná situace jen zhoršovala. Zbraň mu byla zabavena a plat pozastaven. Jeho přítel Berezovskij byl však k těmto zhoršujícím se vztahům netečný. Až v listopadu pak napsal Putinovi otevřený dopis, který začínal slovy „Drahý Vladimire Vladimiroviči“. Dopis otiskly noviny *Kommer-sant*, které Berezovskij vlastnil. Jeho tón byl přátelský a stále ještě k Putinovi odkazoval jako ke spojenci a nepříteli komunistů, obšírně pak jako k hlavnímu politickému oponentovi Borise Jelcina.

Berezovskij řekl, že „inspirací k sepsání dopisu mu byla tísnivá situace národní bezpečnosti“. Zdůraznil své „dobré dlouhodobé vztahy“ s ředitelem FSB, kterého popsal jako „upřímného a profesionálního“. Berezovskij poté v dopisu vysvětlil, jak se dozvěděl o plánu své vraždy a jak Litviněnko a čtyři další whistleblowři sepsali zprávu pro prezidentskou kancelář. Berezovskij si však stěžoval, že vyšetřování oné věci nikam nevedlo, a tlačil na Putina, aby podnikl další kroky a zajistil tak „ústavní řád“.

O čtyři dny později události eskalovaly. Litviněnko a jeho kolegové z URPO uspořádali mimořádnou tiskovou konferenci v Interfaxu (novinářské společnosti v Moskvě). Chystali se udělat něco, co ještě žádný příslušník FSB nikdy neudělal, a to veřejně obvinit nadřízeného z nevidaného zločinu. Hlavní aktér Litviněnko seděl uprostřed, mluvil nejvíce ze všech přítomných a svou identitu se nepokoušel nějak utajit.

Jeho kolegové byli očividně ostýchavější. Jeden z nich (Viktor Šebalin) měl nasazenou lyžařskou masku, další tři (Ponkin, Šleglov a Latyšonok) byli zamaskováni tmavými barvami. Vypadali jako bankovní lupiči po pracovní době. Ale ještě někdo svou totožnost nijak neskrýval. Byl to Trespaškin, bývalý důstojník FSB, který se (stejně jako Litviněnko) kriticky vyhranil vůči bezpečnostní službě. Byl to také jeden z mužů, kterého měl Litviněnko na příkaz svých nadřízených zbit.

Litviněnko řekl novinářům, že uspořádal tiskovou konferenci, aby upozornil ruské vedení a parlament na zneužívání moci uvnitř FSB. Uvedl také, že on a jeho podřízení dostávali nelegální rozkazy zabíjet a unášet lidi a vymáhat z nich peníze. Místo toho, aby funkcionáři FSB ochraňovali stát, byli zaneprázdnění hromaděním peněz do svých vlastních kapes.

Na otázku, zda má strach, Litviněnko odpověděl, že si velmi dobře uvědomuje blížící se odplatu: „Postupy organizace znám natolik dobře, že neočekávám nic jiného, než že budeme všichni do jednoho utopeni jako zrovna narozená kořata.“ Dodal pak, že „jako občan“ považuje za svou povinnost jednat. Intriky proti Berезovskému přisoudil vzrůstajícímu antisemitismu v Rusku na jeho nejvyšších oficiálních místech. Bylo prý jasné, že je stíhán za svůj názor, že „nacionalismus je zlo“.

Tisková konference byla národní senzací, která se promítala do ruské televize a novin v masivním měřítku. V prosinci brzy nato Putin poskytl rozhovor ve své kanceláři v Lubjance reportérce Jeleně Tregubové. Pověděl jí, že chápe Berezovského obavy zejména proto, že zrovna nedávno přežil pokus o vraždu. Nicméně na jednání Litviněnka měl velmi neurčitý názor. Tregubové k tomu řekl: „Důstojníci FSB by neměli pořádat tiskové konference a neměli by zveřejňovat skandály zevnitř organizace.“

V lednu roku 1999 Putin Litviněnka vyhodil. Osobně podepsal papíry k jeho propuštění a rovnou zrušil i celou jeho jednotku. „Saša věděl, že to [tisková konference] byla výjimečná situace a že to FSB nevezme jen tak,“ zareagovala Marina Litviněnková. Její manžel jí pak se suchým humorem oznámil, že nyní se mohou stát pouze dvě věci.

„Buď mě zabijí, nebo mě zatknou,“ předpověděl.

A měl pravdu. Dne 25. března roku 1999 byl Litviněnko zatčen. Čtyři muži oblečení v civilu na něj blízko moskevského hotelu Rossija zakřičeli: „FSB! Jste zatčen!“ Popadli ho, nacpali do dodávky a začali ho pěstmi bít do zad.

Byl vyslechnut vojenským prokurátorem a převezen do Lefortovské věznice. Tato žlutohnědá, třípatrová budova v Moskvě je obehnaná spirálovitým ostnatým drátem. Za neblahých okolností jsem ji později sám navštívil.

Lefortovská věznice byla nejproslulejším kriminálem KGB. Jeho bývalí vězni se skládali z „nepřátel státu“ jak z dob stalinismu, tak pozdní sovětské éry. Jednou z nich byla i Jevgenija Ginzburgová, která zde byla držena před tím, než byla odvezena na Sibiř. Dalším byl sovětský disident Vladimir Bukovskij, který se později stal Litviněnkovým přítelem a poradcem. Alexandr Solženicyn (disident

a držitel Nobelovy ceny za literaturu) se o Lefortovském vězení zmiňuje v novele *Souostroví Gulag*.

FSB využívá Lefortovskou věznici pro důležité případy. Jedno její křídlo slouží jako vyšetřovací oddělení služby. Nahoře se nachází řada místností, malé, krabicovité cely, ve kterých úředníci FSB v olivově zelených uniformách vyslýchají své podezřelé. Dole je pak vězení ve tvaru písmene K. Při příjezdu byl Litviněnko svlečen, prohledán a vhozen do cely na samotce. Okamžitě započal hladovku. Vedoucí věznice se jej snažil přesvědčit, aby jí zanechal. Litviněnko ve vězení strávil dalších osm měsíců včetně třiceti šesti dnů na samotce.

Byl obviněn ze zneužití moci a napadení podezřelého. Podle Mariny Litviněnkové prokurátor Vladimir Barsukov o případu prohlásil, že Litviněnkovým skutečným zločinem bylo zveřejnění jeho stížnosti proti FSB. Nyní musel být potrestán. Barsukov také zmínil, že kdyby byl Litviněnko viny zproštěn, jednoduše by jej obžaloval z něčeho jiného. A kdyby to bylo nutné, tak z něčeho „dalšího a dalšího“. Cílem bylo Litviněnka odstranit.

Barsukov měl pravdu. Litviněnko odmítl veškerá obvinění a v listopadu roku 1999 jej soudce u moskevského vojenského soudu shledal nevinným. Zřízenci soudu mu odňali pouta, načež do místnosti vtrhli maskovaní důstojníci FSB a zatkli ho znovu. Bylo to přepadení. Tentokrát byl Litviněnko převezen do moskevské věznice Butyrka, která byla řízena a spravována vládní nápravní službou. Následujících čtyřiaadvacet hodin strávil na samotce, v maličké cele připomínající krabici od bot, navíc bez jídla, vody či sanitárního zařízení. Cela byla tak malá, že v ní mohl pouze stát nebo sedět.

V Butyrce si neznámá skupina důstojníků Litviněnka předvolala hned dvakrát. Ptali se ho, co ví o Putinovi, a naléhali na něj, aby se

priznal. Bez obalu mu pověděli: „Jste si doufám vědom toho, že zde můžete být otráven a nikdo z nás vám nemůže pomoci?“

I na poměry ruské justice byla obvinění proti němu směšná. Byl obžalován z krádeže ve skladišti zeleniny. Litviněnko si skrze své právníky stěžoval, že obvinění proti němu jsou vykonstruovaná, a v prosinci byl propuštěn na kauci. Bylo však jasné, že FSB nemá v plánu se vzdát. V dubnu roku 2000 vojenští prokurátoři obvinění stáhli a přišli s dalším, tentokrát mnohem vážnějším. Krádež výbušnin a munice.

V této chvíli začaly Litviněnkovi docházet možnosti. Nová obžaloba měla být vyslyšena až v Jaroslavli vzdálené od Moskvy 270 kilometrů, daleko od veřejného mínění. Slyšení by bylo uzavřené. Litviněnkovi bylo řečeno, že rozsudek již dávno padl. Osm let v pracovním táboře u uralského města Nižnij Tagil.

Politická situace se navíc změnila. Týden předtím si Rusové volili nového prezidenta, druhého vůdce země v její postkomunistické éře. Jelcin byl pryč. Začala nová doba. Existoval pouze jeden možný následovník. Putin. Práci dočasně stejně vykonával poslední tři měsíce už od ledna.

Kdyby Litviněnko zůstal v Rusku, šel by do vězení na hodně dlouhou dobu. Pravděpodobně by se z něj už nikdy nedostal. To znamenalo pouze jednu možnost. Útěk.

Novinář, exulant, aktivista, špión

Londýn, 2000-2006

„Cítíš se tam v Británii v bezpečí a jistotě? Ale no tak!

Vzpomeň si na Trockého!“

DŮSTOJNÍK FSB ANDREJ PONKIN LITVINĚNKOVI V SRPNU ROKU 2002

Bylo to v září roku 2000, kdy se muž sportovní postavy s pískově žlutými vlasy bez nějakého zjevného zavazadla vytratil ze svého moskevského bytu. Odtud se vydal na letiště Šeremetěvo a nastoupil na vnitrostátní let. Sledoval jej někdo? Letadlo letělo na jih a zhruba o dvě hodiny později přistálo v Soči u Černého moře. V teplém, subtropickém, hédonistickém jižním Rusku.

Již od dob Sovětského svazu bylo Soči prázdninovou destinací jak pro politbyro, tak pro obyčejné smrtelníky. Jsou zde oblázkové pláže, botanická zahrada, příjemné kavárny a hotely stojící podél vinoucí se promenády. Místní sanatoria nesoucí okouzlující názvy jako Duha, Zlatý snop nebo Perla jsou však vybydlené krychlovité domy z dob komunismu. Odpoledne si návštěvníci užívají azurových bazénků, večer sedí v hale prostitutky.

Ale náš cestovatel neměl čas se něčím takovým zabývat. Jakmile dorazil do Soči, dal se opět do pohybu. Parník převážel cestující mezi přístavy Černého moře, které bylo kdysi součástí jednoho velkého impéria, nyní však rozděleného mezi Ukrajinu, Rusko a Gruzii. Loď měla namířeno do gruzínského města Batumi. Cestovatel nastoupil

jako poslední a svůj vnitrostátní ruský pas předal celníkovi společně s úplatkem v hodnotě deseti dolarů. Na oplátku byl úředník ochoten přivřít oko nad seznamem osob, které měly zakázáno opustit Ruskou federaci.

Lod' opustila přístav a zanechala Soči s jejími klikatými zelenými výběžky a letními sídly s hnědými střechami v kopcích daleko za sebou. Pro Rusy je Gruzie stále blízke zahraničí, takže pro vstup do země je zapotřebí pouze vnitrostátní pas. Cestovatel se ihned po vyloštění v batumském přístavu vydal přímo do hlavního města Gruzie, Tbilisi. První část Litviněnkova plánu na útěk fungovala. Sám ale věděl, že to byla jen otázka času, než si FSB všimne jeho zmizení a pomstychtivě se za ním vydá.

O týden dříve se Litviněnko v Moskvě radil o svém útěku se svým přítelem Jurijem Felštinským. Úspěšný historik a spisovatel Felštinskij uprchl ze Sovětského svazu do USA v roce 1978. Do Ruska se vrátil v roce 1998, aby zde sepsal životopis Berezovského na jeho vlastní žádost. Kniha nikdy nevznikla. Oligarcha byl nepolapitelný. A i když se Felštinskému nepodařilo sepsat Berezovského životní příběh, stal se členem jeho každodenní družiny. Neshodli se však na Putinovi, ke kterému se Berezovskij stále ještě odkazoval jako „k příteli“. (Felštinskij tehdy předpověděl, že budoucí prezident Putin Berezovského odsune do vězení.)

Během Berezovského státní cesty do Baku sdíleli Felštinskij a Litviněnko letadlo i pokoj. Rozuměli si. Podle Felštinského byl Litviněnko dobrý vypravěč, který mohl mluvit hodiny a hodiny. Litviněnko měl ještě jako důstojník KGB a FSB zakázáno spolčovat se s cizinci. Tohle byl jeho první dlouhodobější vztah s někým, kdo měl zkušenosti se západním světem. Kolem roku 2000 bylo jasné, že Felštinského prognóza ohledně Putina byla správná a že Litviněnkovy potíže jsou jen začátek. Felštinskij souhlasil, že společně

s Berezovského nemalou finanční podporou pomůže příteli uprchnout.

Jejich plán šel hladce. Felštinskij přiletěl z Bostonu do Tbilisi, kde našel Litviněnka naživu a v pořádku. Litviněnko poslal vzkaz své ženě, ve kterém ji instruoval, aby si koupila nový mobilní telefon. Zavolał jí pak na její číslo a řekl jí, aby si koupila dovolenkový zájezd někam do západní Evropy. O dva dny později odletěla s jejich synem Anatolijem z Moskvy. Cílovou destinací bylo pobřeží Costa del Sol ve Španělsku.

Litviněnko však neměl jasnou představu, jaký by měl být v Tbilisi jeho další krok. Byl stále nervóznější a netrpělivější. Místo toho, aby setrval v úkrytu hotelového pokoje mimo zraky veřejnosti, potuloval se po městě plném kostelů a starých náměstí. V jedné chvíli ho málem zatkla policie, které připadal bezcílne se potulující Rus po městě podezřelý. Litviněnko a Felštinskij se nakonec shodli na tom, že nejlepší bude vyhledat politický azyl ve Spojených státech. Ale když Felštinskij zavolał na americkou ambasádu, úředník na telefonu neprojevil o případ žádný zájem.

K dalšímu přesunu by Litviněnko potřeboval kompletní cestovní doklad, FSB mu však ukradla pas. Naštěstí měl spojence na vysokých místech. Patarkacišvili, velmi bohatý Gruzínek a obchodní partner Berezovského, se přátelil s Eduardem Ševardnadzem (tehdejším gruzínským prezidentem). Patarkacišvili pro Litviněnka zařídil pravý gruzínský pas, jehož vnitřní informace byly falešné. Litviněnko obdržel nové jméno, pan Černišev.

V Moskvě mezitím FSB zjistila, že jejich problémový agent uprchl. Jeden z Litviněnkových bývalých kolegů, Andrej Ponkin, zavolał Felštinskému, protože se prý „obával“ o Litviněnkův život. Viděl ho? Felštinskij odpověděl, že je v Bostonu, ale Ponkin nepřestával volat. Berezovskij navrhl, aby odjeli do Turecka, a poslal jim

svůj soukromý tryskáč. Oba muži opustili Tbilisi (Litviněnko prošel pasovou kontrolou jako pan Černišev) a odletěli do Antalye na turecké středozevní pobřeží.

Litviněnko si již nyní velmi dobře uvědomoval, že opustit Rusko je nezvratitelné. Návrat domů by znamenal okamžité zatčení: „Všechno jsem zanalyzoval. Bylo jasné, že můj osud v Rusku je zpečetěn.“ Zavolał Marině do Španělska a na rovinu jí předložil jejich možnosti. Všichni by mohli jet zpátky do Moskvy, ale z vězení by Litviněnko nebyl schopen ochránit ji ani Anatoliје. Marina však stále věřila, že po nějaké době by se Litviněnko z vězení dostal. Ten však protestoval a řekl jí na to: „Nikdy bych odtamtud neodešel. Zabili by mě.“

Marina nakonec souhlasila a přiletěla s Anatolijem do Turecka podle Berezovského plánu. Litviněnkovi tak byli v Antalyi znovu pospolu, ale jejich problém byl následující: kam by mohli jít dál? Nikdo z nich neznal cizí jazyky a o západním světě nevěděli zhola nic. Litviněnko cítil, že je jim FSB na stopě, a jeho přítel se obával, že by mohl udělat něco nerozumného.

Berezovskij zavolał svému dlouholetému pobočníkovi, Alexi Goldfarbovi, který se tehdy nacházel v New Yorku, kde byly zrovna čtyři hodiny ráno. Goldfarb byl vystudovaný mikrobiolog a občan USA, který emigroval ze Sovětského svazu v sedmdesátých letech. Pracoval pak jako akademik, žurnalista a pro filantropistu George Sorose, kterému pomáhal organizovat program pro udílení grantů ruským vědcům ve finanční tísní. Goldfarb připomínal newyorského profesora. Nosil kulaté kovové brýle, manšestrové sako, měl vousy a trochu neupravený vzhled. Byl výrazně inteligentní, měl dobré vychování a skvělou angličtinu. Později jsem měl příležitost jej dobře poznat.

Goldfarb měl také klidnou povahu, která byla v této krizové situaci klíčová. Několik dní poté, co mu Berezovskij zavolal, přijel do Antalye. Pronajal si auto a všichni čtyři (Goldfarb, Litviněnko, jeho žena a syn) odjeli do tureckého hlavního města Ankary. Goldfarbova žena Světlana letěla letadlem, Felštinskij se vrátil zpátky do Států.

Ještě když byl Goldfarb v New Yorku, zavolal úředníkovi na Radě bezpečnosti, který se zabýval záležitostmi Ruska. Tomuto kontaktu řekl, že plánuje přivést na americkou ambasádu v Turecku ruského přeběhlíka. Úředníka to zděsilo a okamžitě ho varoval: „To nedělej. Nevyznáš se. Je to nebezpečné! Ani nad tím nepřemýšlej.“

Nehledě na to se naše skupinka ocitla na americké půdě v Ankaře. Ambasáda byla však varována. Místní konzul zkontroloval jejich dokumenty, odebral jim telefony a odvedl je do zajištěné, zvukotěsné, prosklené místnosti, která byla hlídána dvěma vojáky námořní pěchoty. Místnosti se říkalo „bublina“. Uvnitř již byli přítomni dva muži ze CIA a na video hovoru čekal tlumočník ruštiny ze Spojených států.

Američtí agenti vyslýchali Litviněnka tři hodiny. Ten jim převyprávěl svůj příběh od svého sporu s Putinem přes vykonstruovaná obvinění až po pobyt ve vězení. Agenti mu však nic neslíbili. Nebylo jisté, zda USA udělí Litviněnkovi azyl. V mezičase by navíc musel čekat bůhví jak dlouho. Už byla tma, když Goldfarb Litviněnka vyzvedl a odvezl ho zpátky na hotel. Americká ambasáda mu odmítla poskytnout ochranu. V této době byly vztahy mezi Putinem a stávající Clintonovou administrativou poměrně přívětivé. Bílý dům vnímal ruského vůdce jako čerstvou krev, spojence a demokrata. Litviněnkův případ se zdál být nevhodně načasovaná zpátečka do časů studené války.

Litviněnko byl přesvědčen, že FSB je mu nyní na stopě. Jejím dalším krokem bylo zajisté unést ho a předat ho zpátky Moskvě. Té noci se Litviněnkovi s Goldfarbem nenápadně vytratil z hotelu přes podzemní parkoviště a ve tmě tmoucí vyrazili do Istanbulu. Kvůli bezpečnosti si vypnuli mobilní telefony. Dalšího rána našel Goldfarb vzkaz z americké ambasády. Zavolał jim zpět a vyslechl si zprávu z Washingtonu. „Je nám líto, ale nemůžeme vám pomoci. Přejeme hodně štěstí.“

Situace byla nyní zoufalá. Patarkacišvili jim k útočišti nabídli svou jachtu. Navrhl, aby se na ní Litviněnkovi pár měsíců ukrývali a pohupovali se na modrých vlnách kolem Istanbulu, zatímco on by zařídil více falešných pasů. Berezovskij zase radil, aby Litviněnko zůstal na tureckém území. Goldfarb zvažoval let na Barbados přes Spojené státy, ale zjistil, že to by nebylo bez amerického přestupního víza možné. Ale co třeba Francie? Nebo Británie? Na internetu našel, že při letu přes Londýn přestupní vízum není potřeba. Goldfarb zarezervoval letenky do Tbilisi s přestupem na londýnském letišti Heathrow.

Dalšího dne, 1. listopadu roku 2000, všichni čtyři odletěli do Londýna. Goldfarb znal sice metropoli dobře, ale pro rodinu Litviněnkových to byla *terra incognita* (země neznámá). Dorazili právě na heathrowské letiště do přestupové haly na terminálu 3, když Litviněnko a Goldfarb zahlédli uniformovaného policistu. Přistoupili k němu. Onen letištní policista byl na různé dotazy a požadavky cestujících zvyklý, ty podivné nevyjímaje. Prošel kolem něj už celý svět ve svých mnoha jazycích a barvách. Tahle věta však vyčnívala.

Litviněnko mu v angličtině řekl: „Jsem důstojník KGB a žádám o politický azyl.“

A tak se Británie stala pro Litviněnkovy novým domovem. A jak se později ukázalo, útočištěm pro další nepřátele Ruska. Úředníci z britského imigračního oddělení a oddělení národnostních menšin Ministerstva vnitra vyslyšeli Litviněnka v letištní výslechové místnosti více než osm hodin. Marina mezitím zavolala do Moskvy své otřesené matce a Anatolij se potuloval po terminálu se sáčkem bonbonů M&M. Vzpomíná si, že se nudil a nebylo mu dobře.

Goldfarb na letišti přivola z Londýna právního poradce, George Menziese. Alexandrovi, Marině a Anatolijovi byl nakonec umožněn dočasný vstup na britskou půdu, zatímco bude Litviněnkova žádost o azyl zvážena. Goldfarbovo pašování lidí se však úředníkům příliš nelíbilo. Když se zeptal, jestli může odletět přímo do New Yorku, nesouhlasili a deportovali ho zpátky do Turecka.

Následujících několik týdnů zůstali Litviněnkovi v provizorním ubytování, za které platil Berezovskij. Celý Litviněnkův úprk stál oligarchu něco kolem 130 000 dolarů, což jsou ovšem pouhé drobné pro muže, jehož průměrné měsíční výdaje činí zhruba milion dolarů. (Výlohy zahrnovaly milenky, dvě jachty, údržbu luxusních nemovitostí včetně venkovského sídla na jihu Francie, osobní ochranu, šperky apod.)

Litviněnko sepsal koncept, který vysvětloval jeho situaci. Tedy proč měl důvody věřit tomu, že kdyby se vrátil do Ruska, čelil by zatčení, mučení a smrti. Celý jeden týden to pak všechno vyprávěl skrze tlumočníka novináři Ivoru Gaberovi. Rozhovor probíhal v suterénu kanceláře právního poradce v londýnské metropoli.

„Saša si vzpomněl doslova na všechny případy, se kterými měl co dočinění. A to v takových detailech, jaké může nahromadit jen trénovaný agent. Vykládal mi například o tom, jak v různých provinciálních městech sledoval kriminální gangy, které se roztahovaly

v postsovětském Rusku.“ Litviněnko několikrát zdůraznil, že je vlastenec slovy „miluji svoji zemi“.

Gaber věřil, že by Litviněnkův případ měl být udržen v tichosti. Publicita by mohla negativně ovlivnit jeho šance na azyl. Nicméně uprostřed týdne otiskl deník *Sun* na titulní straně svých novin skandální článek o ruském agentovi, který je „vyslýchán agenty MI6 v zabezpečeném domě na jihu Anglie“. Zdrojem informací byl Berezovskij, který předtím povečeřel s majitelem deníku *Sun* Rupertem Murdochem.

Byl to typický příklad Berezovského odhodlanosti využít Litviněnkova případu právě ve chvíli, kdy mu to vyhovovalo nejlépe.

Chvíli poté se odklidil do ústraní. Moskvu opustil kvůli své vile ve francouzském Cap d'Antibes, načež se přestěhoval do Londýna. Jeho nová kancelář se nacházela v prestižní čtvrti Mayfair na Down Street číslo 7 v moderním komplexu přímo naproti kostelu a luxusní prodejně vína. Down Street se později stala ústřednou Berezovského ambiciózního plánu tragicky odsouzeného ke zkáze, kterým bylo svrhnout Putinův režim.

Ze začátku exilu se Litviněnko obával o svou bezpečnost. Mohli by ho Britové poslat zpátky do Ruska? Vyslal by Kreml své agenty až do Británie? Menzies navrhl, aby si celá rodina přivlastnila anglická jména. Advokátova kancelář sídlila na Carter Street na jihu Londýna. Byla to solidní čtvrť pro střední třídu, která se ničím příliš nevyjímal.

Alexandrovo nové jméno, Edwin Redwald Carter, nijak nenažnačovalo jeho předchozí kariéru v KGB. Marina se stala Annou Carterovou. Anatolij dostal jméno Anthony a byl přihlášen do anglicky mluvící mezinárodní školy na Baker Street. Rodina se pak přestěhovala do prozatímního bytu v Lexham Gardens na jihu Kensingtonu a Anatolij později studoval na soukromé chlapecké škole

City of London School. Celá rodina se začala učit anglicky, avšak Alexandr neslavil příliš velké úspěchy.

Několik dní po příjezdu do Londýna se Litviněnko spojil s dalším emigrantem, Vladimírem Bukovským. Bukovskij byl známým bývalým politickým vězněm, který strávil dvanáct let v několika sovětských pracovních táborech, věznicích a v psychiatrických léčebnách. Upozornil na zneužívání psychiatrie politikou Sovětského svazu. Tedy na praktiky, které byly Sověty využívány od šedesátých do osmdesátých let, během kterých bylo tisíce disidentů zavřeno na psychiatrická oddělení kvůli jejich „antisovětskému“ smýšlení.

V roce 1976 SSSR Bukovského vyhostila. Usadil se pak v Cambridge a žil sám v předměstském domě na okraji města. Když jsem ho tam v roce 2012 navštívil, měl zanedbanou zahradu, v domě předpotopní žlutohnědé tapety a ve dřezu se hromadily neumyté hrnky na čaj spolu s cigaretovými nedopalky.

Bukovskij se stal Litviněnkovým mentorem a poradcem. Litviněnko byl podle něj poměrně zvědavý člověk. Vysokoškolské vzdělání jej minulo velkým obloukem a navzdory tomu, že pracoval pro FSB, nevěděl o KGB téměř nic. Bukovskij mu podal k nahlédnutí dokumenty, které se mu podařilo propašovat z Moskvy v roce 1991. Pocházely z archivů Ústředního výboru Sovětského svazu.

Spisy obsahovaly detailní historii zapojení SSSR do zaštiťování mezinárodního terorismu. KGB podle všeho podporovala osvobozenecká hnutí ve Střední a Jižní Americe, Palestině a na Blízkém východě. Zásobovala teroristické skupiny výbušninami, zbraněmi a tajnými informacemi. Vyhazovala do povětří nevinné lidi.

Litviněnka čtivo znechutilo a volal nočnímu ptákoví Bukovskému ve čtyři hodiny ráno. Hovory pak pokračovaly někdy i dvacetkrát třicetkrát denně. „Zděšeně mi [Litviněnko] řekl: „Poslyš, ono

to vypadá, že KGB byla už od úplného začátku teroristickou organizací,“ vzpomínal Bukovskij. „Zasmál jsem se tomu, protože tohle jsem věděl už od svých šestnácti let. Odpověděl jsem mu: „No, Sašo, a kdo si myslíš, že zabil těch třicet nebo čtyřicet miliónů našich lidí? Byli to oni.““ Bukovskij tímto odkazoval na Stalinovy čistky ve třicátých letech, které prováděla tajná policie NKVD.*

Čím více toho Litviněnko přečetl, tím více byl přesvědčený o tom, že organizace je čistým zlem, která i po pádu komunistického režimu stejně nadále existovala, i když ve své umírněnější formě. Bukovskij to okomentoval: „Víceméně to bylo tak, že ti stejní byrokrati seděli v těch stejných zasedačkách a v těch stejných kancelářích. Jak jistě víš, zvyk je železná košile.“ Litviněnko jakožto *operativník* zjistil, že stopy z mnoha kriminálních případů, které vyšetřoval, vedly zpátky do jeho vlastní budovy FSB a do sousedních kanceláří. Odhalil také, že KGB podporovala organizovaný zločin.

Marina Litviněnková uvedla, že Bukovského doučování Litviněnka určitým způsobem přeměnilo: „Byl jako znovuzrozený. Stal se disidentem.“

Litviněnko začal pro Berezovského pracovat jakožto jeho bezpečnostní poradce. Jeho i Bukovského fascinovala miliardářova lehkomyšlnost. Litviněnko zjistil, že ruská zpravodajská služba kompromitovala Berezovského úzký důvěrný kruh a nasadila do něj dvojí agenty. Berezovskij je ale odmítl vyhodit. „Byl to neuvěřitelně naivní člověk,“ řekl na to Bukovskij. „Když jsme se mu poprvé snažili vysvětlit, že ho Putin nechá zabít ihned, jakmile se mu naskytne příležitost, odmítl nám uvěřit. Berezovskij tehdy zamumlal něco ve smyslu, že Putin se zúčastnil narozeninové oslavy jeho ženy, takže to rozhodně nemůže být pravda.“

* (česky Lidový komisariát vnitřních záležitostí, pozn. překl.).

Vedle své práce pro Berezovského si Litviněnko osvojil i kariéru novináře a spisovatele. Našel si jasný objekt svého zájmu, který se rozhodl prozkoumat. Ještě před svým útekem se začal zajímat o nechvalně známé bombové útoky na ruské obytné domy, které se udály v předchozím roce. V září roku 1999 bylo zabito téměř 300 lidí při výbuchu čtyř víceposchodových panelových domů ve městech Bujnask, Moskva a Volgodonsk. Putin (tehdejší předseda vlády) vinil za tyto exploze čečenské teroristy. Využil bombové útoky (společně s převažujícím kolektivním pocitem strachu a zlosti) k přesvědčení Jelcina, aby schválil vojenský útok na Čečensko a jeho vládní zřízení, a začal tak druhou čečenskou válku.

Litviněnkovi ale něco na bombových útocích nesešlo. V Rjazani viděli místní obyvatelé tři podezřelé osoby (dva muže a ženu), jak vykládají pytle z kufru žigulíku, který měl moskevskou poznávací značku. Pytle odnosili do sklepa předměstského paneláku. Místní nájemník, Alexej Kartofelnikov, zavolal na policii. Ta pak našla tři pytle plné výbušného hexogenu a podomácku vyrobeného výbušného zařízení. Dům byl okamžitě evakuován a bomba zajištěna, načež proběhla obrovská pátrací akce po podezřelých. Ukázalo se, že jimi byli agenti FSB.

Ředitel FSB Nikolaj Patrušev později tvrdil, že pytle obsahovaly cukr a že byly ve sklepe ponechány pro „tréninkové cvičení“. Komunistická opozice Dumy to však zpochybnila. Nyní Litviněnko společně se svým přítelem Jurijem Felštinským v USA započal své vlastní vyšetřování. Oba se shodli na tom, že FSB byla za útoky zodpovědná. A zároveň tedy také na tom, že Putin potajmu schválil operaci, která zahrnovala hromadný masakr mužů, žen i dětí, aby zajistil casus belli* pro svůj plánovaný útok na Čečensko.

* (incident postačující jako důvod k vyhlášení války, pozn. překl.)

Z jejich závěrů vznikla poměrně kontroverzní kniha *Blowing Up Russia* (Výbušné Rusko, AP). Ta jasně naznačovala, že útok na panělové domy byl Putinovým odrazovým můstkem k mocenskému růstu, podobně jako tomu bylo při úmyslném vypálení budovy říšského sněmu v Berlíně v roce 1933. Válka v Čečensku zpropagovala Putinův veřejný profil a katapultovala ho přímo do Kremlu. Rozpad Sovětského svazu předznamenal pro ruské výzvědné služby blízkou smrt. Ale Putinův rychlý vzestup k postu prezidenta pro KGB znamenal dosažení jejího nejvyššího cíle, „absolutní moci“. Litviněnko měl za to, že FSB je skrz na skrz zločineckou organizací a že je součástí vlády mafiánského státu.

Takový syndikát občas najde uplatnění pro organizované zločince. Někdy je zase zlikviduje nebo zavře. Litviněnko předkládá hrůzostrašný soupis zvláštních operací FSB v devadesátých letech, které zahrnují nájemné vraždy, přepadení, únosy, oběti upálené zaživa s vydlouhnutýma očima. Tyto „bezpečnostní násilnické služby“ jsou zapojeny do různých druhů zločinů včetně braní úplatků, praní peněz a vyděračství. Jejich agenti mají oficiální identifikaci, a jsou proto nedotknutelní.

Litviněnkovy znalosti této zločinecké sítě byly impozantní. V úvodu k *Blowing Up Russia* Felštinskij upozorňuje čtenáře na to, že se nejedná o „povrchní žurnalismus“, ale o „něco mezi objektivním memoárem a historickou monografií“. A i když se z části jedná o velmi složitý text, dostává se čtenářům do rukou rozhodně přesvědčivý výzkumný materiál, který čerpá ze zkušeností proudící přímo z Litviněnkovy vlastní vyšetřovací praxe.

Většina z toho, co Litviněnko sepsal, se ukázalo být pravdivé. Byl jedním z prvních lidí, kteří předpověděli, co by se stalo, kdyby se Putin dostal k moci. Felštinského prý Litviněnko na počátku roku 2000 varoval, že kvůli tomu budou lidé zabiti a zatčeni a Putinovi

opONENTI vymýceni: „Cítím to. Zabije nás tady všechny. Věř mi. Vím, o čem mluvím.“ Kniha vyšla v roce 2001. Moskevské opoziční noviny *Novaja Gazeta* z ní otiskly ukázky a v roce 2002 následoval dokumentární film s názvem *Assassination of Russia* (*Vraždy Ruska*, AP).

Tvrzení, že FSB stála za bombovými útoky, získávalo na síle. Litviněnko byl z Londýna pozván před parlamentní komisi, která rozjela své vlastní vyšetřování. Jejím místopředsedou byl člen Dumy, Sergej Jušenkov, který dosadil na místo předsedy prominentního sovětského disidenta Sergeje Kovaljova. Vyšetřovací komise se skládala z novinářů a právníků. Její členkou byla i Taťána Morozovová, jejíž matka byla při explozích zabita. Výbor po FSB a prokurátorovi vyžadoval různé dokumenty, obzvláště pak ty, které se vztahovaly k událostem v Rjazani.

Odpověď FSB byla jasná a pro ni typická. V srpnu roku 2002 byl zástupce Dumy, Vladimir Golovlev, který pomáhal šířit dokumentární film *Assassination of Russia*, zastřelen. V dubnu roku 2003 byl pak Jušenkov zavražděn přímo před svým moskevským domem. O dva roky později byl za záhadných okolností otráven redaktor novin *Novaja Gazeta* a bývalý ruský poslanec Jurij Ščekočichin. Redaktor zemřel v agónii.

Felštinskij dal Ščekočichinovi kopii rukopisu *Blowing Up Russia*, aby mohl knihu publikovat. Ščekočichin pracoval pro noviny, které knihu vydaly po částech, a byl členem Kovaljovovy komise. Vedle toho zřejmě vyšetřoval korupci uvnitř FSB. Symptomy (kožní puchýře, rychlé selhání orgánů a kóma) naznačovaly, že se stal obětí smrtícího jedu, s největší pravděpodobností dioxinu. Úřady posléze odmítly dát Ščekočichinově rodině lékařské záznamy, které byly označeny jako státní tajemství.

Právní poradce komise, Michail Trepaschin, byl zatknut. Trepaschin byl Litviněnkovým blízkým přítelem a zúčastnil se tiskové konference v roce 1998. Poté, co jej vyhodili z FSB, se stal právníkem. Obvinění přednesená proti němu byla absurdní. Silniční policie do jeho auta nastražila pistoli a poté jej obvinila z ilegálního držení střelné zbraně. Později byl dokonce souzen za špionáž.

První výtisky Litviněnkovy knihy byly úspěšně propašovány do Ruska. V roce 2003 zadržela FSB jejich druhou várku a zabavila 5 000 výtisků. Záminkou jí bylo to, že kniha údajně odhalovala státní tajemství. Stalo se tak poprvé od Solženicyna, kdy byla nějaká kniha v Rusku zakázána.

Nicméně dílu se podařilo zapůsobit na veřejné mínění. Průzkumy z roku 2002 prokázaly, že o oficiální verzi událostí pochybovalo čtyřicet procent Rusů. Kreml je do dneška na dílo háklivý. V roce 2015 ho pro jistotu umístil na celostátní seznam takzvané „extremistické“ literatury.

V roce 2001 Litviněnkovi Ministerstvo vnitra udělilo povolení zůstat ve Velké Británii na dobu neurčitou. To utvrdilo jeho pozici alespoň na papíře. Ve skutečnosti však z Moskvy proudily další a další výhrůžky. Bukovskij vzpomínal, jak ho jednou Litviněnko s Anatolijem (kterému tehdy bylo osm let) navštívili v Cambridgi:

„Bylo jaro a my jsme se procházeli po Cambridgi. Je tam krásné okolí, ptáci zpívali a jemu najednou zazvonil telefon. Hovor vzal a najednou zbledl. Podle jeho odpovědí jsem pochopil, že se jedná o nějakou výhrůžku. Poté, co hovor ukončil, jsem se ho zeptal: Co to bylo?

Litviněnko mi na to odpověděl: „Nějací bývalí kolegové z Lubjanky, z velitelství KGB. Řekli mi: „Cítíš se tam v Británii v bezpečí a jistotě? Ale no tak! Vzpomeň si na Trockého!“

Trockého vražda cepínem v Mexiku v roce 1940 byl pravděpodobně nejpůsobivější zahraniční atentát komunistické éry. Nařídil ho osobně sám Stalin a vykonala ho NKVD. Na otázku, zda Litviněnko výhružku pochopil, odpověděl Bukovskij: „No to bezpochyby.“

Litviněnkovi volal Ponkin. Starý známý, který byl nyní očividně zpět u FSB jako informátor. Ponkin mu sdělil, že státní návladní v Rusku proti němu staví případ. Podle Litviněnka byl jeho vzkaz jednoznačný.

Litviněnko také prozradil, že mu Ponkin vzkázal, aby se co nejdříve sám vrátil do země a nic se mu pak nestane. „A pokud se nevrátíš sám od sebe, tak se vrátíš v pytli na mrtvoly, nebo tě někdo strčí pod vlak,“ parafrázoval ho. Litviněnko si hovor vyložil jako pokus o vyjednávání. Ponkinovi odpověděl: „To je velmi lákavá nabídka. Ale já ji odmítám.“ Ponkin doplnil, že Mariny se „nikdo ani nedotkne“.

Varování a výhružky přicházely z různých stran. Ruští agenti vypátrali Litviněnkovu londýnskou adresu. Ten si byl jistý, že se tak dělo na příkaz šéfa FSB Patruševa. Agenti služby ho v Británii sledovali. V březnu roku 2002 se diplomat z ruské ambasády, Viktor Kirov, objevil u nich doma. Zazvonil na zvonek, dožadoval se Litviněnka a tvrdil, že mu chce předat „balíček“. Marina mu nepovolila vstoupit dovnitř. Vrátil se tedy příští ráno.

Litviněnko šel na oblastní policii a podal stížnost. Řekl jim, že Kirov je zastupující *rezident*, tedy druhý nejmocnější agent v britské buňce SVR (moskevské zahraniční výzvědné služby). Litviněnkův právní zástupce, George Menzies, napsal na Ministerstvo vnitra žádost, aby „podniklo jakékoli potřebné kroky v jejich moci“ k zabránění ambasády v obtěžování rodiny. Ministerstvo odpovědělo, že nemůže nic dělat.

Toho podzimu poslal Trepaškin z Moskvy e-mail se špatnými zprávami. Setkal se prý s plukovníkem Viktorem Šebalinem, dalším kolegou z FSB, který měl rozsáhlé kontakty mezi aktivními agenty. Trepaškin napsal, že Litviněnkova kniha *Blowing Up Russia* zpečetila jeho osud:

„V průběhu hovoru mi [Šebalin] řekl, že ‚jsi byl odsouzen k mimosoudní eliminaci‘. To znamená, že po vydání knihy budeš bezpochyby zavražděn. Když mi to pověděl, požádal mě, abych zdůraznil, že on se na vraždě podílet nebude. Několikrát zopakoval svou distanci k celé věci. Kdo přesně tě odklidí z cesty, mi Šebalin neřekl, ale naznačil, že tací lidé jsou již určeni (a že bys tedy měl co nejrychleji sepsat svou poslední vůli).“

Litviněnko předal e-mail Bukovskému, který jej přeložil. Poté dopis putoval na městskou policii. Podle Goldfarba byl Litviněnko k této i dalším výhrůžkám značně fatalistický. Menzies zároveň poslal e-mail na Ministerstva vnitra a zahraničí. Dopis zpětně působí poněkud rozpolceně. Stojí v něm:

„Náš klient [Litviněnko] nepovažuje výhrůžku za opodstatněnou hrozbu. Domnívá se totiž, že dokud se nachází na britské půdě, je velmi nepravděpodobné, že by byl ‚rozsudek‘, tak jak byl popsán, vykonán. Nicméně kvůli povaze této výhrůžky cítíme povinnost poukázat na tuto záležitost a požádat Vás o připomenutí postoje vlády Jejímho Veličenstva ke kontemplaci či dokonce k vykonání takových postupů ruské ambasádě v Londýně.“

Ministerstvo vnitra Menziesovi odpovědělo zdvořilým odmítnutím: „Nemáme žádné pravomoci o takové záležitosti s ruskou ambasádou jednat.“

Vypadalo to, že vláda Tonyho Blaira neplánovala dělat kvůli Litviněnkovi rozruch. A je velmi nepravděpodobné, že by formální britská námitka vyvolala rozruch mezi důstojníky sloužícími

na ruské ambasádě v západním Londýně v Kensingtonu. Nicméně jelikož britské úřady neprojevíly o věc zájem, mohly tajné operace proti Litviněnkovi pokračovat.

Ponkin pak se svým ruským obchodníkem přiletěl do Londýna. Litviněnko souhlasil se schůzkou v japonském baru Wagamama na Piccadilly Street. Ponkin navrhl následující řešení: Litviněnko by měl spáchat atentát na Putina! Naznačil, že má známého ve Federální ochraně (generála Jurije Kalugina), který by mu mohl poskytnout informace o Putinových plánech na dva týdny dopředu. Všechno, co by pro to Litviněnko musel udělat, bylo sehnat pár Čečenců, kteří by samotný čin vykonali...

Nabídka představovala typickou provokaci od FSB, a to ne příliš dobrou. Jejím očividným cílem bylo se přidat k hoře „důkazů“, které byly proti Litviněnkovi shromažďovány v Moskvě. V konečném důsledku by to vyvrcholilo Litviněnkovým odsouzením *in absentia** za velezradu. Ponkin mezitím předal další zprávu: „Neznevažuj našeho prezidenta. Přestaň psát články.“ Litviněnko uvedl, že to byl jeden z mnoha náznaků, aby ukončil svou novinářskou činnost a zmlkl.

Litviněnko však udělal přesný opak. Napsal druhou knihu s názvem *The Gang from the Lubyanka* (*Padouši z Lubjanky*, AP), která je založena na rozšířených rozhovorech Litviněnka s moskevským novinářem Akramem Murtazajevem a editována Goldfarbem. Litviněnko se stal jedním z prvních autorů, který propojil Putina a jeho spolupracovníky se skupinami organizovaného zločinu.

Měl (v té době neobvyklý) názor, že ruské policejní složky a zpravodajské služby měly velmi zvrácený pohled na věc. Začaly totiž vydělávat peníze na oněch aktivitách, které měly vyšetřovat, potlačit

* (za jeho nepřítomnosti, pozn. překl.)